
V U B Centrum voor Sociologie

Working Papers "Etnische Minderheden in België"

U G Vakgroep Bevolkingswetenschappen

**VOORKEUREN M.B.T. GEZINSGROOTTE EN -SAMENSTELLING
BIJ TURKSE EN MAROKKAANSE VROUWEN**

A. Segaert en H.J. Page

Vakgroep Bevolkingswetenschappen
Universiteit Gent

Working Paper 1995-1

Onderzoeksprogramma uitgevoerd met financiële steun vanwege:
Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden (IUAP-37)
Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek (2.0118.90)
Onderzoeksraden UG en VUB

Contactadressen:

V.U.B. Centrum voor Sociologie
Pleinlaan 2 1050 Brussel
Tel: 02/629.20.40
Fax: 02/629.22.82

UG Vakgroep Bevolkingswetenschappen
St. Pietersnieuwstraat 49 9000 Gent
Tel: 09/264.42.41
Fax: 09/264.42.94

De gezinsvorming, en voornamelijk het aantal kinderen die geboren worden, is een voor de hand liggende indicator van de socio-economische integratie van een minderheid.

In een vorige paper (Segaert, 1993) bespraken we reeds de kinderwens bij Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel. In deze paper gaan we dieper in op dit onderwerp door gebruik te maken van eenvoudige schaaltechnieken. De analyse wordt bovendien uitgebreid tot Marokkaanse vrouwen. Wij bespreken achtereenvolgens de gegevens, de voorkeuren inzake gezinsgrootte en de voorkeuren inzake gezinssamenstelling.

1. GEGEVENS

1.1. Bronnen

De gegevens komen uit de Enquête betreffende de Gezinsvorming en Waardenpatronen bij Turkse en Marokkaanse vrouwen uitgevoerd door het Centrum voor Sociologie van de VUB en het Seminarie voor Demografie/Vakgroep Bevolkingswetenschappen van de UG. Ze werden verzameld in 1991 (voor de Turkse vrouwen) en in 1992 (voor de Marokkaanse vrouwen), door enquêtrices van respectievelijk Turkse en Marokkaanse herkomst. Een toevalssteekproef bij vrouwen van 18-49 jaar leverde informatie voor 850 Turkse en 868 Marokkaanse vrouwen.^{1,2}

1.2. Operationalisering

De hier gebruikte gegevens komen uit paarsgewijze vergelijking van gezinnen van verschillende grootte en van verschillende samenstelling naar geslacht.

a) Voorkeur inzake kinderaantal :

Via paarsgewijze vergelijking werd eerst bepaald of de voorkeur van de respondenten uitging naar twee, vier, zes of acht kinderen. Om te voorkomen dat de geslachtsvoorkeur een invloed zou uitoefenen op de uitgebrachte voorkeuren werd verondersteld dat de aangeboden gezinnen telkens uit de helft jongens en de helft meisjes werden samengesteld. Onze formulering van de vraag luidde als volgt :

Stel dat je in je leven net zoveel zonen als dochters zou baren,

Wat zou je liever gehad hebben :

a) 2 kinderen (1 zoon en 1 dochter)	of	8 kinderen (4 zonen en 4 dochters) ?
b) 2 kinderen (1 zoon en 1 dochter)	of	6 kinderen (3 zonen en 3 dochters) ?
c) 4 kinderen (2 zoon en 2 dochters)	of	8 kinderen (4 zonen en 4 dochters) ?
d) 2 kinderen (1 zoon en 1 dochter)	of	4 kinderen (2 zonen en 2 dochters) ?
e) 6 kinderen (3 zoon en 3 dochters)	of	8 kinderen (4 zonen en 4 dochters) ?
f) 4 kinderen (2 zoon en 2 dochters)	of	6 kinderen (3 zonen en 3 dochters) ?

b) Geslachtsvoorkeur :

Om te vermijden dat het kinderaantal een invloed zou hebben op de geslachtsvoorkeur werd telkens uitgegaan van de hypothetische situatie waarin men drie kinderen heeft/zou hebben. Via paarsgewijze vergelijking met weer vier verschillende gezinnen (drie zonen, twee zonen en één dochter, twee dochters en één zoon, en drie dochters) werd de geslachtsvoorkeur van de respondent nagegaan.

Stel dat je in je leven drie kinderen zou baren,

Wat zou je liever hebben :

a) 2 zonen en 1 dochter	of	3 zonen en geen dochters ?
b) 1 zoon en 2 dochters	of	3 zonen en geen dochters ?
c) 2 zonen en 1 dochter	of	1 zoon en 2 dochters ?
d) 1 zoon en 2 dochters	of	geen zonen en 3 dochters ?
e) 2 zonen en 1 dochter	of	geen zonen en 3 dochters ?
f) 3 zonen en geen dochters	of	geen zonen en 3 dochters ?

1.3. Analysemethoden

De methode van paarsgewijze vergelijking heeft het voordeel dat een schaal van de preferenties opgesteld kan worden via de bekende analyse-procedure van Thurstone. Bovendien kan men voor elke vrouw haar rangordening van de gezinnen afleiden, Via de unfolding procedure van Coombs kunnen deze rangordeningen ook op een schaal worden gesitueerd.

1.4. Volledigheid en kwaliteit van de gegevens

De ondervragingsmethode bij paarsgewijze vergelijkingen zet de vrouwen voor gedwongen keuzes. Soms is de keuze heel moeilijk : bijvoorbeeld een voorkeur uitbrengen tussen een gezin met twee zonen en één dochter enerzijds en een gezin met één zoon en twee dochters anderzijds is zeer moeilijk voor een vrouw die evenveel zonen als dochters wil. Bovendien worden de vrouwen hier geconfronteerd met een vrij abstracte, hypothetische situatie, waarop niet alle respondenten gemakkelijk kunnen ingaan. Wij verwachtten dus onvolledige antwoorden bij sommige vrouwen, alsook tamelijk veel 'ruis' in de antwoorden.

De resultaten zijn toch bevredigend inzake hun volledigheid alsook hun interne coherentie.

a) Volledigheid

Voor slechts 1,6% van de Turkse vrouwen hebben wij geen informatie m.b.t. de vragen inzake kinderaantal (Tabel 1, onderaan links). Het cijfer is hoger voor de Marokkaanse vrouwen (5,3%). De non-respons ligt twee percentage punten hoger bij de vragen m.b.t. gezinnen van verschillende samenstelling naar geslacht. Dit verschil vloeit misschien voort uit het verschil inzake vraagstelling tussen beide vragenreeksen. Bij de batterij m.b.t. gezinsgrootte werd het kleinste gezin van het paar steeds eerst voorgesteld, terwijl bij de batterij

Tabel 1 : Volledigheid van de informatie : procentuele verdeling van de vrouwen naar het aantal ontbrekende items per vragenreeks

	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	
<u>a) Gezinsgrootte (6 items)</u>			<u>b) Geslachtsvoorkeur (6 items)</u>		
<u>Volledige informatie :</u>			<u>Volledige informatie :</u>		
0 items ontbreken	96,2%	90,0%	0 items ontbreken	93,8%	87,2%
<u>Partiële informatie :</u>			<u>Partiële informatie :</u>		
1 item ontbreekt	0,5)	1,5)	1 item ontbreekt	1,8)	1,9)
2 items ontbreken	0,1)	0,5)	2 items ontbreken	0,3)	1,2)
3 items ontbreken	0,7)2,2%	1,5)4,7%	3 items ontbreken	0,3)3,1%	0,6)5,1%
4 items ontbreken	0,5)	0,2)	4 items ontbreken	0,0)	0,6)
5 items ontbreken	0,5)	1,0)	5 items ontbreken	0,6)	0,8)
<u>Geen informatie :</u>			<u>Geen informatie</u>		
6 items ontbreken	1,6	5,3	6 items ontbreken	3,2	7,7
Totaal	100%	100%	100%	100%	

m.b.t. gezinssamenstelling werd soms het gezin met een overwicht aan dochters en soms het gezin met een overwicht aan zonen eerst voorgesteld: de tweede procedure vraagt waarschijnlijk meer aandacht van de respondent. Het kan ook zijn dat kiezen hier moeilijker was, voornamelijk omdat geen van de aangeboden gezinnen een evenwicht had tussen zonen en dochters.

Het aantal vrouwen met eerder partiële dan volledige informatie (een à vijf ontbrekende antwoorden op de zes vragen in een reeks) bedraagt 2-5%. Men vindt hetzelfde verschil tussen beide vragenreeksen terug (meer vrouwen met partiële informatie inzake gezinssamenstelling dan inzake gezinsgrootte), alhoewel het verschil hier wat kleiner is (Tabel 1, middenin). De percentages zijn ook weer hoger voor de Marokkaanse dan voor de Turkse enquête, maar dit verschil is ook wat kleiner. Voor één derde van de vrouwen met partiële informatie ontbreekt er informatie op slechts één vraag per vragenreeks.

De non-respons is ook niet sterk geconcentreerd bij bepaalde vragen. Bij de Turkse respondenten verschillen de response-rates maximum twee percentage punten van elkaar, bij de Marokkaanse respondenten is dat vier percentage punten (Tabel 2). Sommige Marokkaanse vrouwen vonden misschien de keuze tussen 6 en 8 kinderen lichtjes moeilijker te maken dan de andere keuzes. Wat geslachtssamenstelling betreft, lijkt de moeilijkste vraag die waar de vrouwen moesten kiezen tussen twee gezinnen met een vrij groot onevenwicht tussen meisjes en jongens (drie zonen en geen dochters versus drie dochters en geen zonen); kiezen tussen twee gezinnen met een klein onevenwicht was blijkbaar gemakkelijker. Dit is consistent met afwezigheid van een sterke geslachtsvoorkeur. Verder lijkt het een mooie illustratie te zijn van de algemene bevinding dat een gedwongen keuze tussen twee extremen vaak bijzonder moeilijk is.

Tabel 2 : Response-rate (%) per vraag

	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen		Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen
<i>a) Vragen m.b.t. gezinsgrootte</i>			<i>b) Vragen m.b.t. geslachtsvoorkeur</i>		
Aantal kinderen :			Aantal zonen bij een gezin van 3 kinderen :		
2 vs 4 kinderen	97,5	93,2	0 vs 1 zoon	95,8	91,0
2 vs 6 kinderen	97,8	93,2	0 vs 2 zonen	96,2	90,2
2 vs 8 kinderen	98,0	94,1	0 vs 3 zonen	94,0	87,5
4 vs 6 kinderen	96,8	92,0	1 vs 2 zonen	96,2	89,8
4 vs 8 kinderen	97,2	92,3	1 vs 3 zonen	96,1	91,7
6 vs 8 kinderen	96,2	90,5	2 vs 3 zonen	96,1	91,1
Alle vragen	96,2	90,0	Alle vragen	93,8	87,2

De non-respons is ook niet in bepaalde subgroepen in de bevolking geconcentreerd, wat ook bevredigend is. Tabel 3 geeft een overzicht van het percentage respondenten met volledige informatie, naar geboorte- en immigratiegeneratie alsook naar onderwijsniveau. De verschillen zijn klein. Lichtjes lagere percentages vinden we bij eerste-generatie immigranten (van beide nationaliteiten) en bij de oudere vrouwen (binnen de groep Turkse vrouwen): we vinden ze ook bij Turkse vrouwen met geen onderwijs en - voornamelijk - Marokkaanse vrouwen met een beperkt aantal jaren onderwijs (maar dit laatste percentage is gebaseerd op slechts 63

vrouwen). Vrouwen met een relatief hoog onderwijsniveau vertonen ook een wat lager percentage : in deze groep vindt men echter een aantal jonge, ongehuwde vrouwen die nog niet persoonlijk met beslissingen inzake gezinsvorming werden geconfronteerd.

Tabel 3 : Globale response-rate (% respondenten met antwoorden op alle vragen), naar leeftijd, verblijfsduur en onderwijs

	Vragen m.b.t. gezinsgrootte :		Vragen m.b.t. gezinssamenstelling :	
	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen
	%	%	%	%
<i>a) Leeftijd</i>				
≤ 24	96,3 (N=279)	89,9 (N=276)	93,7	88,8
25-34	97,3 (N=334)	89,8 (N=295)	95,3	86,0
≥ 35	94,3 (N=230)	90,6 (N=294)	91,6	87,2
<i>b) Verblijfsduur</i>				
≤ 9 jaar	95,2 (N=169)	90,4 (N=103)	96,9	85,3
≥ 10 jaar	96,7 (N=593)	89,3 (N=564)	93,3	86,5
In België geboren	97,6 (N= 64)	91,8 (N=167)	97,6	90,5
<i>c) Leeftijd bij beëindigen onderwijs</i>				
Geen onderwijs	94,4 (N=140)	92,1 (N=253)	93,2	88,2
7-12	96,7 (N=260)	82,7 (N= 63)	95,2	82,3
13-18	97,1 (N=379)	89,8 (N=374)	93,9	88,0
> 18	94,9 (N= 60)	89,7 (N=168)	87,4	85,2

b) Interne coherentie

Bij de vrouwen met volledige informatie kunnen wij ook de interne coherentie van de antwoorden controleren. Uit deze controle lijkt de interne coherentie van de gegevens per vrouw hoog. Bij de vragen m.b.t. gezinsgrootte gaven slechts 16 (1,9%) van de Turkse en 21 (2,4%) van de Marokkaanse vrouwen niet-transitieve antwoordpatronen (gezin 'a' verkozen boven gezin 'b' alsook 'b' boven 'c', toch 'c' gekozen boven 'a'). Bij de vragen m.b.t. samenstelling van het gezin waren de cijfers weer lichtjes hoger : 39 (4,6%) van de Turkse en 28 (3,2%) van de Marokkaanse vrouwen gaven niet-transitieve antwoordpatronen.

De verdere analyse is gebaseerd op de antwoorden voor vrouwen met volledige informatie. Het betreft dus 814 Turkse vrouwen voor de analyse van voorkeuren inzake gezinsgrootte en 793 voor de analyse van geslachtsvoorkeur, 780 en 755 Marokkaanse vrouwen voor de analyses m.b.t. gezinsgrootte respectievelijk geslachtsvoorkeur. We bespreken eerst de voorkeur inzake gezinsgrootte, daarna de geslachtsvoorkeur.

2. DE VOORKEUREN INZAKE GEZINSGROOTTE

Alvorens de resultaten van de Thurstone- en van de Coombs-procedures te bespreken, is het nuttig om de gegevens te situeren door eventjes stil te staan bij een zeer eenvoudige maat van voorkeur inzake gezinsgrootte, namelijk de eerste keuze van de vrouwen. 798 van de Turkse en 759 van de Marokkaanse vrouwen gaven transitieve antwoorden op de paarsgewijze vergelijkingen inzake gezinsgrootte. Tabel 4 geeft de verdeling van de vrouwen naar hun eerste voorkeur weer.

Tabel 4 : Procentuele verdeling naar eerste voorkeur inzake aantal kinderen

Eerste voorkeur	Turkse vrouwen (N=798)*	Marokkaanse vrouwen (N=759)*
	%	%
2 kinderen	77,0	51,7
4 kinderen	20,2	26,3
6 kinderen	0,9	10,0
8 kinderen	1,9	12,0
Totaal	100%	100%

* Vrouwen met transitieve antwoorden

In de vorige paper (Segaert, 1993) stelden we reeds vast dat de Turkse vrouwen een zeer klein gezin verkiezen. Drie op vier vrouwen kiest voor 2 kinderen : slechts een op vijf kiest een gezin met 4 kinderen, en slechts 3% kiest eerst het gezin met 6 of met 8 kinderen. De Marokkaanse vrouwen kiezen ook een relatief klein gezin. Toch gaat hun voorkeur in de eerste pkaats uit naar een wat groter gezin dan de Turkse vrouwen. Ongeveer de helft van de Marokkaanse vrouwen (in vergelijking met drie op vier van de Turkse vrouwen) verkiest het kleinste gezin (2 kinderen) en meer dan 20% (in vergelijking met 3%) kiest een groot gezin (ofwel 6 ofwel 8 kinderen).

Uiteraard krijgt men een beperkte indruk indien men enkel naar de eerste voorkeur kijkt. Achter een eerste voorkeur voor 4 kinderen kunnen bijvoorbeeld totaal verschillende voorkeurspatronen schuil gaan : het kleinste gezin (2 kinderen) kan immers even goed als tweede of als allerlaatste keuze vermeld worden.

2.1. Globale schalen

(i) Thurstone's paarsgewijze vergelijking

Bij de paarsgewijze vergelijking van Thurstone wordt aan de hand van gedwongen keuzen tussen telkens twee items de P_{ij} -matrix (matrix met de proporties die het item in kolom i boven het item in de rij j verkiezen) berekend en vervolgens de Z_{ij} -matrix (standaard normale ordinaatwaarde voor proportie P_{ij}) opgesteld. Op deze manier wordt zowel de totale rangorde-ning van de aangeboden gezinnen bepaald (meest geprefereerd tot minst geprefereerd), alsook de relatieve afstanden tussen de gezinnen in termen van voor- of afkeur. Tabel 5 geeft de basisgegevens weer voor de vrouwen die alle zes vragen hebben beantwoord.

Tabel 5 : P- en Z-matrix inzake kinderaantal

Aantal kinderen	Turkse vrouwen (N=814)				Marokkaanse vrouwen (N=780)			
	i = 2	i = 4	i = 6	i = 8	i = 2	i = 4	i = 6	i = 8
<i>a) P-matrix</i>								
j = 2	-	0,241	0,064	0,042	-	0,485	0,323	0,246
j = 4	0,759	-	0,042	0,027	0,515	-	0,224	0,169
j = 6	0,936	0,958	-	0,028	0,677	0,776	-	0,127
j = 8	0,958	0,973	0,972	-	0,754	0,831	0,873	-
<i>b) Z-matrix</i>								
j = 2	-	- 0,70	- 1,52	- 1,73	-	- 0,04	- 0,46	- 0,69
j = 4	+0,70	-	- 1,73	- 1,93	+0,04	-	- 0,76	- 0,96
j = 6	+1,52	+1,73	-	- 1,91	+0,46	+0,76	-	- 1,14
j = 8	+1,73	+1,9	+1,91	-	+0,69	+0,96	+1,14	-
Gemiddelde Z	+1,32	+0,99	- 0,45	- 1,86	+0,40	+0,56	- 0,03	- 0,93

Uit de P-matrix stellen we een systematische voorkeur voor kleine gezinnen vast : de proporties onder de diagonaal zijn steeds groter dan deze boven de diagonaal (wat uiteraard vertaald wordt in positieve Z-waarden onder de diagonaal en negatieve Z-waarden erboven).

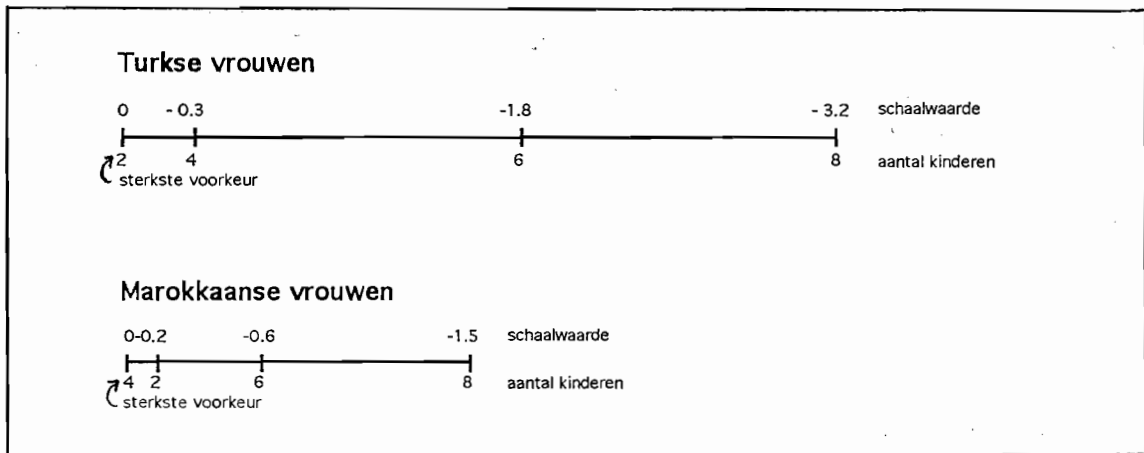
De gemiddelde Z-waarde per gezin levert een schaalwaarde voor het betrokken gezin : hoe hoger de waarde hoe meer het betrokken gezin werd geprefereerd tegenover de andere gezinnen. Voor de Turkse vrouwen is de volgorde van de gezinnen op de schaal eenvoudig : voorop staat het gezin met 2 kinderen, dan eentje met 4, dan 6 en vervolgens 8. Dit konden we al vermoeden uit de zeer hoge proportie vrouwen voor wie een gezin van 2 kinderen hun eerste voorkeur wegdraagt en de zeer kleine percentages met een van de grootste gezinnen als eerste keuze (Tabel 4). Voor de Marokkaanse vrouwen zien we echter dat het gezin met 4 kinderen - niettegenstaande dat het de eerste keuze is voor slechts één vierde van de vrouwen (zie Tabel 4)³ - overal het meest geprefereerd is. De volgorde van de gezinnen op de schaal voor de Marokkaanse vrouwen is eerst 4, pas dan 2 (dan 6, dan 8) kinderen.

De schaalwaarden worden visueel voorgesteld in Figuur 1 om de relatieve afstanden tussen de gezinnen duidelijker te laten zien. Om de vergelijking te vergemakkelijken hebben we het nulpunt bij het meest geprefereerde gezin geplaatst. Een zwakke voorkeur of een afkeur voor een bepaald gezinsgrootte zal dus vertaald worden in een situering die ver van het nulpunt verwijderd is.

De relatieve afstanden zijn overal kleiner bij de Marokkaanse dan bij de Turkse vrouwen, wat wijst op een minder uitgesproken voorkeur/afkeurpatroon bij de eerste groep. Dit bevestigt wat we reeds in Tabel 4 hebben geconstateerd, namelijk kleinere eensgezindheid bij de Marokkaanse dan bij de Turkse vrouwen. In termen van de vruchtbaarheidstransitie - de overgang, in het kader van de modernisering, van een hoog tot een laag vruchtbaarheidsniveau - vertonen de Turkse vrouwen massaal een post-transitie voorkeur. Onder de Marokkaanse vrouwen vinden we wel vrouwen terug met een post-transitie voorkeur, maar ook een niet verwaarloosbare groep die een pre-transitie of een intermediaire voorkeur vertonen.

Figuur 1: Voorkeur m.b.t. aantal kinderen

Thurstone-schaalwaarden

(ii) Ontvouwing van Coombs

Uit de keuzes die een vrouw maakt tussen de paarsgewijs aangeboden items, kan haar rangschikking van de gezinnen worden afgeleid. Deze rangschikking wordt gebruikt om een fijnere verdeling op een continuüm te verkrijgen, namelijk een verdeling van een continuüm in zeven segmenten (één per rangordening van alle vier items) in plaats van het localiseren van vier punten (één per item). Bovendien kunnen wij individuele respondenten in deze segmenten localiseren.

De ontvouwingstheorie van Coombs is gebaseerd op de idee dat indien een variabele op een continuüm wordt geplaatst (gaande bijvoorbeeld van kleine tot grote gezinnen, of van gezinnen met een sterk overwicht aan jongens tot gezinnen met een sterk overwicht aan dochters), ieder individu een 'ideaal' punt op dit continuüm inneemt en zijn/haar voorkeur neemt af naarmate de waarde van de variabele verder van zijn/haar ideaalpunt verwijderd is. De voorkeursrangordening van dit individu kan ingebeeld worden als een gevouwen vorm van het continuüm; gevouwen op het ideaalpunt van de respondent. De rangordening wordt de "Individual-" of I-schaal voor het betrokken individu genoemd. Indien men de verschillende I-schalen samen kan "ontvouwen", krijgt men een "Joint-" of J-schaal, waarop niet enkel de items maar ook de antwoordpatronen (voorkeursrangordeningen) kunnen worden geplaatst.

De analyse is beperkt tot vrouwen met transitieve antwoorden. Zoals blijkt uit Tabel 6 vertonen bijna alle vrouwen een rangordening van de gezinnen die consistent is met een continuüm gaande van kleine tot grote gezinnen. Slechts 1% van de vrouwen geven antwoorden die niet op zo'n continuüm in de gepaste volgorde kunnen worden geplaatst.

Tabel 6 : Verdeling van vrouwen naar hun voorkeursrangordening van vier gezinnen van verschillende grootte

Rangordening (I-schaal)**	Turkse vrouwen (N=798)* (%)	Marokkaanse vrouwen (N=759)* (%)
<i>Consistent met een continuüm waarop de gezinnen in volgorde staan van klein tot groot</i>		
2468**	76,9	51,4
4268	17,2	16,2
4628	1,5	5,5
4682	1,2	4,0
6428	0,5	2,4
6482	0,4	3,0
6842	0,0	4,6
8642	1,8	11,7
<i>Inconsistent ***</i>	0,5	1,2
Totaal	100%	100%

* Vrouwen met transitieve antwoorden,

** 2468 bv. betekent :
1e voorkeur : 2 kinderen
2e voorkeur : 4 kinderen
3e voorkeur : 6 kinderen
4e voorkeur : 8 kinderen

*** Rangordeningen inconsistent met een continuüm gaande van kleine tot grote gezinnen, continuüm waarop alle overige vrouwen kunnen worden gesitueerd.

Vb : De rangordening 2486 wordt hier als inconsistent beschouwd. Als een vrouw kleine boven grote gezinnen verkiest (2 is hier geprefereerd boven 4, boven 6 en boven 8; 4 is geprefereerd boven 6 en 8), dan ligt haar ideaalpunt eerder links op zo een continuüm bij de kleinste gezinnen: ze moet dus ook het kleinste gezin kiezen bij het paar 6 versus 8 kinderen.

Als we de frekwentieverdelingen voor de beide groepen met elkaar vergelijken, dan zien we weer de bijzonder sterke concentratie van de Turkse vrouwen in de twee I-schalen met de laagste kinderwens. Bij de Marokkaanse vrouwen is er veel meer spreiding, en een opvallende 11,7% in de allerhoogste categorie. Om een verdeling voor de Marokkaanse vrouwen gelijk aan die van de Turkse vrouwen te bekomen, zouden bijna alle Marokkaanse vrouwen met een hogere kinderwens naar de tweede laagste categorie moeten opschuiven, en degene die al in de tweede laagste categorie zitten zouden naar de allerlaagste categorie moeten opschuiven.

Met vier items in een vaste volgorde kan men acht verschillende consistente rangordeningen (I-schalen) identificeren, zoals inderdaad uit Tabel 6 blijkt. Maar als de vier items ook vaste posities op het continuüm innemen, dan zijn er normaliter maar zeven compatibele I-schalen. De eerste drie en hun volgorde liggen vast. Dit ongeacht de afstanden tussen de items. Ze corresponderen met de eerste drie I-schalen in Tabel 6 (de drie rangordeningen met de sterkste voorkeur voor kleine gezinnen). Ook liggen de laatste drie en hun volgorde vast : ze corresponderen met de laatste drie I-schalen in Tabel 6. De zevende compatibele I-schaal wordt bepaald door de relatieve afstanden tussen de eerste twee en de laatste twee gezinnen in de vaste volgorde. Het zou rangordening 4682 zijn indien de afstand tussen de eerste twee groter is dan de afstand tussen de laatste twee; rangordening 6428 indien de afstand tussen de eerste twee kleiner is dan de afstand tussen de laatste twee. Beide I-schalen zouden samenvallen daar waar beide afstanden gelijk zijn. Zowel bij de Turkse als bij de Marokkaanse vrouwen zijn er lichtjes meer vrouwen die 4682 kiezen dan 6428, maar het verschil is klein, Dit correspondeert met het intuïtieve idee dat de afstand tussen de eerste twee gezinnen (2 versus 4 kinderen) gelijk is aan de afstand tussen de laatste twee (6 tegen 8 kinderen). Wij zullen veronderstellen dat de beide betrokken I-schalen als equivalent kunnen worden beschouwd wat hun positie op de J-schaal betreft.

2.2. Verschillen naar leeftijd en verblijfsduur

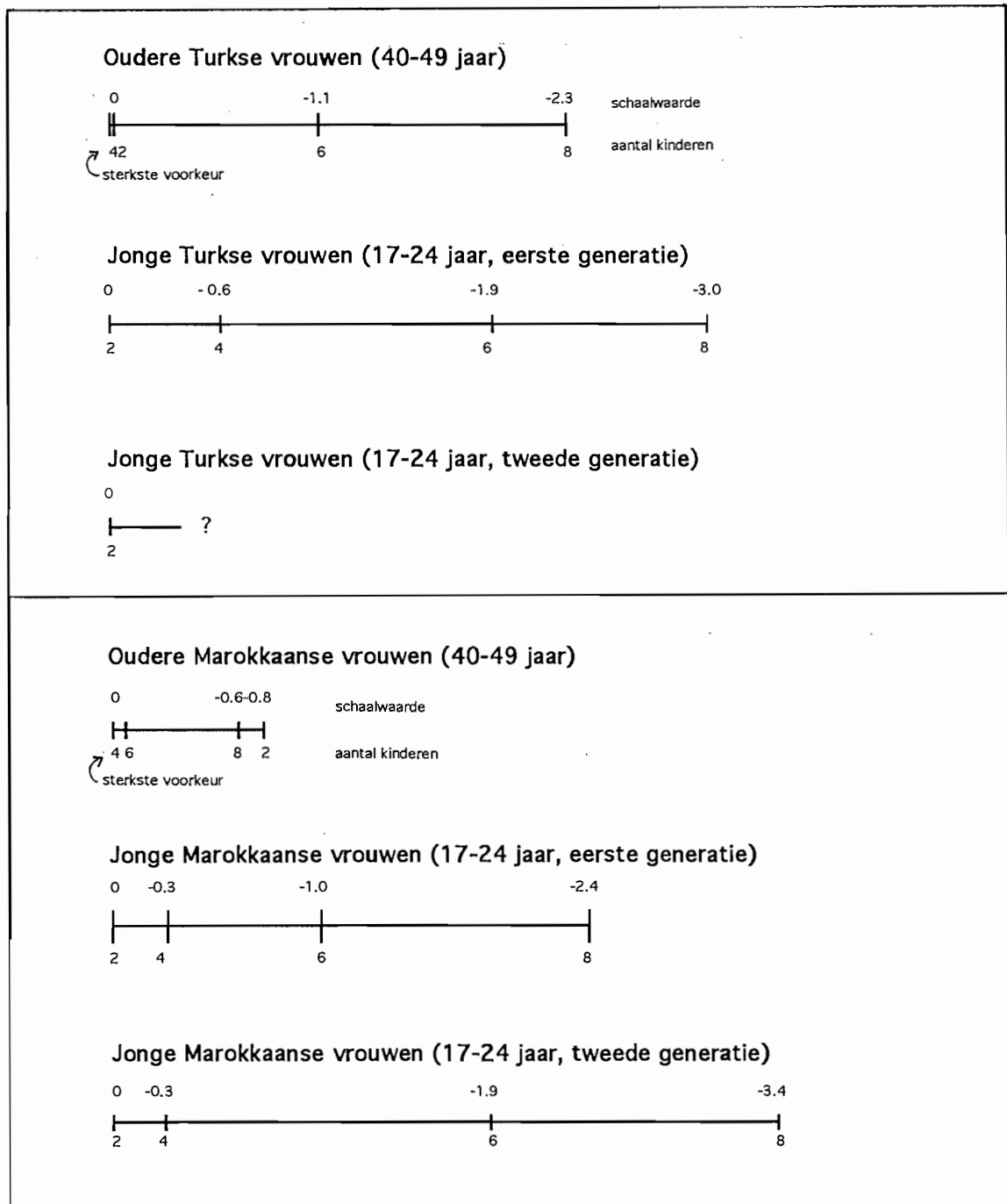
In volgende analyses werden de Turkse respectievelijk de Marokkaanse vrouwen in drie groepen ingedeeld om de verschillen tussen de generaties na te gaan. De eerste indeling gebeurde op basis van de geboortecohorte. We vergelijken hier de twee extreme groepen - vrouwen 40 jaar of ouder met vrouwen onder 25 jaar. Verder werden de jonge vrouwen opgesplitst volgens migratiegeneratie : als 'eerste-generatie' migranten nemen we hier vrouwen die minder dan 10 jaar in België zijn, voor de 'tweede generatie' nemen we vrouwen geboren in België of met een verblijfsduur van 15 jaar of meer. Zogoed als alle vrouwen in de oudste groep zijn eerste-generatie migranten. De jonge vrouwen van de eerste-generatie zijn grotendeels immigrante bruiden - vrouwen die naar België zijn gekomen in het kader van gezinsvorming (door een huwelijk met een Turkse man die hier al woonde). Immigrante bruiden zijn meer talrijk bij de Turkse gemeenschap dan bij de Marokkaanse gemeenschap : onze steekproef van jonge eerste-generatie Marokkaanse vrouwen is dus beperkt (een vijftigtal vrouwen).

(i) Thurstone's paarsgewijze vergelijkingen

Bij deze analyse stelden we vast dat de afstanden tussen de gezinnen volgens hun graad van voor/afkeur niet kan nagegaan worden voor de jonge Turkse vrouwen van de tweede generatie wegens de vele nullen die zich in de *Pij*-matrix bevinden : vermits alle respondenten een klein gezin wensen, is de proportie vrouwen die het middelgroot of het groot gezin verkiest boven een kleiner gezin meestal gelijk aan nul. Om deze reden werd deze groep niet opgenomen in de bespreking van de resultaten. De overige resultaten worden visueel gepresenteerd in Figuur 2.

Figuur 2: Voorkeur m.b.t. aantal kinderen,
naar geboorte- en immigratiegeneratie

Thurstone-schaalwaarden

We stellen vast dat de jonge Turkse vrouwen die ook eerste-generatie migranten zijn zeer duidelijk een klein gezin prefereren : de grootste voorkeur gaat uit naar twee kinderen en de meeste afkeur naar acht kinderen. De oudste respondenten zijn meer traditioneel. Ze prefereren vier kinderen meer dan twee. Bovendien hebben ze een minder grote afkeur voor zes en acht kinderen dan de jonge vrouwen. Wanneer deze twee groepen vergeleken worden met de algemene voorkeursrangordering van de Turkse en de Marokkaanse respondenten (Figuur 1), stellen we vast dat de jonge, eerste-generatie migranten ongeveer dezelfde voorkeursrangordering vertonen als het algemeen Turks patroon, terwijl de oudere Turkse vrouwen eerder het meer traditionele Marokkaanse preferentiepatroon volgen (zie hierboven).

Jonge Marokkaanse vrouwen van de eerste-generatie verkiezen ook een klein gezin, doch ze hebben een minder grote afkeur voor een groot gezin dan hun Turkse leeftijdsgenoten met dezelfde verblijfsduur. Bij hun leeftijdsgenoten van de tweede generatie zijn dezelfde twee gezinnen het meest geprefereerd (de gezinnen met respectievelijk twee en vier kinderen). Bovendien is de afstand tussen deze beide gezinnen gelijk voor de beide groepen vrouwen, Doch de vrouwen van de tweede generatie bezitten een grotere afkeur voor zes en acht kinderen dan de vrouwen van de eerste generatie.

De Marokkaanse vrouwen van 40-49 jaar zijn duidelijk het meest traditioneel. Hun sterkste voorkeur gaat naar vier kinderen ; vervolgens naar zes en acht kinderen. Een gezin met twee kinderen komt bij hen slechts op de laatste plaats. We kunnen echter opmerken dat de grootte-orde van de afstanden tussen de gezinnen in termen van voor- of afkeur kleiner is dan bij de andere groepen.

In het algemeen zijn de Marokkaanse vrouwen duidelijk wat traditioneler dan de Turkse vrouwen. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de voorkeur voor relatief grote gezinnen bij de oudere Marokkaanse vrouwen die bijna allemaal eerste-generatie migranten zijn. De vruchtbaarheidsdaling is inderdaad wat later begonnen in Marokko dan in Turkije en deze vrouwen zijn gesocialiseerd in een demografisch regime waar een hoge vruchtbaarheid nog altijd normaal was en hoog gewaardeerd werd. Zelfs in de tweede helft van de jaren tachtig was de vruchtbaarheid in Marokko nog hoger dan in Turkije ; een Totale Vruchtbaarheid geraamd op $\pm 4,5$ kinderen per vrouw in Marokko (Azelmat, Ayad en Housni, 1993), tegenover $\pm 3,5$ in Turkije (Rutstein, 1989).

De jonge Marokkaanse vrouwen zijn duidelijk anders. Deze vrouwen bezitten eenzelfde preferentiepatroon als de algemene Turkse voorkeursrangordering. Doch hun voorkeur voor een klein gezin is niet zo uitgesproken als die van de Turkse vrouwen van dezelfde generatie. Alhoewel jonge Marokkaanse vrouwen in België op een breed gamma waarden wat "moderner" lijken te zijn dan hun Turkse leeftijdsgenoten (Lesthaeghe en Surkyn, 1994), is dit blijkbaar niet het geval inzake gewenst kinderaantal. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de vruchtbaarheidsdaling veel vroeger in Turkije dan in Marokko is begonnen.

(ii) Ontvouwing van Coombs

Zoals Tabel 7 toont, zijn er belangrijke verschillen. In alle gevallen vinden we weer hetzelfde (verwachte) continuüm met de gezinnen in volgorde van klein naar groot. De frekwentieverdelingen van de vrouwen voor de achte consistente I-schalen brengen enkele opvallende patronen aan het licht :

- a) De jonge Turkse vrouwen van de tweede generatie zijn bijna unaniem in hun keuze voor de antwoordpatronen met de meest uitgesproken voorkeur voor een klein gezin ; 92% in de allereerste I-schaal (2468) en 98% in de eerste twee I-schalen (2468 en 4268).
- b) Niet enkel bij de Turkse maar ook bij de Marokkaanse vrouwen, kiest geen enkele vrouw van de tweede generatie voor de I-schaal met de hoogste kinderwens.

- c) Met uitsluiting van de onder b) vermelde observatie, bestaat er een zeer sterke gelijkenis tussen de verdelingen voor jonge Marokkaanse tweede-generatie migranten en hun Turkse eerste-generatie leeftijdsgenoten uit Turkije.
- d) De overeenkomsten tussen de verdeling van jonge, eerste-generatie Marokkaanse vrouwen en die van de oudste Turkse vrouwen zijn ook opvallend.
- e) De verdeling van de oudste Marokkaanse vrouwen is totaal verschillend van de anderen. Terwijl de I-schaal corresponderend met de laagste kinderwens veruit de modale categorie is in alle andere subgroepen, met telkens 60-80% van de vrouwen, is het hier maar de tweede belangrijkste categorie (met slechts 22% van de vrouwen). De modale categorie hier is de I-schaal corresponderend met de allerhoogste kinderwens (29% van de vrouwen).

Tabel 7 : Verdeling van vrouwen naar hun voorkeursrangordening van vier gezinnen van verschillende grootte

Rangordening (I-schaal)*	Turkse vrouwen			Marokkaanse vrouwen		
	<25 jaar, 2e generatie (N=156) *	<25 jaar, 1e generatie (N = 96)*	40+ jaar, 1e generatie (N = 112)*	<25 jaar, 2e generatie (N = 191)*	<25 jaar, 1e generatie (N = 52)*	40+ jaar, 1e generatie (N = 131)*
<i>Consistent met een continuüm waarop de gezinnen in volgorde staan van klein naar groot</i>						
2468**	91,7	79,2	61,6	78,1	69,2	22,1
4268	7,1	14,6	22,3	15,7	15,4	10,7
4628	1,3	0,0	4,5	2,6	0,0	8,4
4682	0,0	1,0	3,6	0,5	0,0	6,9
6428	1,0	0,0	2,7	0,0	5,8	5,3
6482	0,0	0,0	0,9	0,5	1,9	8,4
6842	0,0	0,0	0,0	0,5	1,9	6,9
8642	0,0	4,2	4,5	0,0	5,8	29,0
<i>Inconsistent***</i>	0,0	1,0	0,0	2,1	0,0	2,3
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

* Zie nota's bij Tabel 6

** " " " " "

*** " " " " "

Zoals de voornoemde bevindingen reeds laten vermoeden, spelen de plaats en periode van socialisatie een opvallende rol in het bepalen van de kinderwens. Bij de Turkse vrouwen ligt het grootste verschil tussen de eerste en de tweede generatie migranten (leeftijd speelt een veel kleinere rol omdat de vruchtbaarheidsdaling in Turkije reeds lang bezig is). De odds dat men een systematische voorkeur voor een zeer klein gezin (I-schaal 2468) uitbrengt, zijn 2,5 keer groter voor jonge vrouwen gesocialiseerd in Turkije dan voor oudere vrouwen, nog vijf keer zoveel voor de grotendeels in België gesocialiseerde jonge vrouwen. De interpretatie van deze gegevens moet echter gebeuren in de wetenschap dat reeds twee derden van de oudere vrouwen systematisch een klein gezin verkiezen. Voor de Marokkaanse vrouwen zijn de verschillen naar leeftijd groter. De odds voor het systematisch kiezen van een klein gezin zijn 7,8 keer groter voor jonge vrouwen van de eerste generatie dan voor oudere vrouwen, nog dubbel zo veel voor jongere vrouwen van de tweede generatie.

2.3. Verdere analyses

Als plaats en tijd van socialisatie doorslaggevend zijn, dan kunnen we deze denkpiste verder doortrekken. Gezien de regionale verschillen in vruchtbaarheid in het recente verleden (voornamelijk in Marokko), kunnen wij bijvoorbeeld verwachten dat er ook een verschil in kinderwens zou bestaan tussen die groepen waarvan de regio van herkomst verschilt. Het is eveneens voor de hand liggend dat verschillen in termen van genoten onderwijs een effect hebben op de kinderwens. Er zijn inderdaad grote verschillen qua onderwijsniveau : de jonge vrouwen van de tweede generatie hebben gemiddelde 11 à 13 jaar school gelopen, hun leeftijdsgenoten van de eerste generatie slechts 7 jaar, en de oudere vrouwen maar 3 à 4 jaar.⁴

Het is moeilijk om het effect van variabelen zoals onderwijsniveau en regio van herkomst simultaan met het effect van generatie te analyseren, wegens de sterke colineariteit tussen generatie enerzijds en de overige variabelen anderzijds. Wij hebben geopteerd voor een analyse van hun bijkomend effect binnen elk van onze drie generatiegroepen. Wij proberen hier dus voornamelijk de verschillen binnen elke groep te verklaren.

Voor regio van herkomst werken we met drie grote regio's (soms combinaties van regio en taal van de vrouw) per land:

<u>Turkije :</u>	<u>Gebieden</u>
Noord en West	Zwarte Zeegebied + Bosporus en Middellandse Zeegebied
West-Anatolië	
Centraal- en Oost-Anatolië	
<u>Marokko :</u>	<u>Gebieden</u>
Gouden driekhoek en periferie	Regio tussen Kenitra, Fez en Casablanca + perifere gebieden ten zuiden en ten oosten van de Atlas
Rif - Arabisch	Gans het gebied van aan de Middellandse Zeekust tot in het Rif-gebergte.
Rif - Berbers of gemengd Berbers/Arabisch	

Sommige van deze regio's zijn vrij heterogeen op socio-economisch en cultureel vlak (de combinatie in éénzelfde regio van vrouwen uit zowel Centraal- als Oost-Anatolië bijvoorbeeld). Het gebruik van kleinere regio's zou echter tot een te grote steekproef-fragmentatie hebben geleid. De bijdrage van verschillende subregio's tot elk van de drie grote regio's wordt in Tabel 8 weergegeven. Daar zien we bijvoorbeeld dat "Centraal- en Oost-Anatolië" grotendeels uit vrouwen afkomstig uit Centraal Anatolië eerder dan uit Noordoost- of Zuidoost-Anatolië bestaat, ook dat de categorie "Gouden driehoek en periferie" in Morocco gedomineerd wordt door vrouwen afkomstig uit de gouden driehoek.

Tabel 8 : Procentuele verdeling van de steekproeven naar regio van herkomst

Turkse vrouwen	%	Marokkanse vrouwen	%
West-Anatolië	51,58	Rif - Arabisch	45,90
Centraal- en Oost-Anatolië		Rif - Berbers of gemengd	
- Centraal-Anatolië	16,62	- Rif - Berbers	14,90
- Noordoost-Anatolië	6,33	- Rif - gemengd Arabisch-Berbers	16,54
- Zuidoost-Anatolië	3,96		
Noord en West		Gouden driehoek + periferie	
- Bosporus en Middellands Zeegebied	10,03	- Gouden driekhoek	14,01
- Zwarte Zee gebied	11,48	- Periferie	8,61

Regio van herkomst en onderwijsniveau zijn ook met elkaar gecorreleerd. Alhoewel er weinig differentiatie in gemiddeld onderwijsniveau naar regio te vinden is bij de jonge Turkse vrouwen, zijn er wel verschillen bij de oudere vrouwen en vrij grote verschillen bij zowel de oude als de jonge Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie (Tabel 9). Bij de oudere Turkse vrouwen is het onderwijsniveau het hoogst voor de vrouwen geboren in het Middellandse Zeegebied of in het Zwarte Zeegebied ; voor de Marokkaanse vrouwen zijn het de Arabisch-sprekende vrouwen uit de Rif (indien in België groot gebracht) en voornamelijk de vrouwen niet afkomstig uit het Rifgebied die het langst onderwijs hebben genoten.

Om een duidelijk onderscheid tussen beide variabelen te maken, hebben wij voor elke vrouw het aantal jaren onderwijs bepaald dat ze meer of minder heeft genoten dan het gemiddelde voor haar regio van herkomst, geboorte en immigratie-generatie. De variabele regio weerspiegelt dan de gemeenschappelijke kenmerken - het gemiddelde onderwijsniveau, samen met eventueel bijkomende sociale, economische of culturele factoren op collectief niveau - en de variabele voor onderwijs weerspiegelt de afwijking van elke individu ten opzichte van het gemiddelde voor haar groep en regio.

Tabel 9 : Gemiddeld aantal jaren genoten onderwijs, naar leeftijd, immigratie-generatie en regio van herkomst (N)

	Vrouwen <30 2e generatie (N)	Vrouwen <30 1e generatie (N)	Vrouwen ≥35 1e generatie (N)	Alle vrouwen
<i>Turkse vrouwen</i>				
West-Anatolië	10,4 (129)	6,4 (83)	2,9 (106)	6,8
Centraal- en Oost-Anatolië	11,1 (51)	7,3 (55)	3,4 (51)	7,2
Noord en West	11,4 (33)	6,9 (39)	5,8 (32)	8,0
In België geboren	12,1 (63)	nvt	nvt	12,1
<i>Totaal</i>	<i>11,0</i>	<i>6,8</i>	<i>3,5</i>	<i>7,6</i>
<i>Marokkaanse vrouwen</i>				
Rif - Berbers/gemengd	11,6 (74)	3,6 (21)	1,2 (71)	6,2
Rif - Arabisch	13,1 (71)	7,9 (20)	3,3 (128)	6,9
Gouden driehoek + periferie	11,0 (27)	10,3 (15)	5,4 (61)	7,6
In België geboren	13,2 (164)	nvt	nvt	13,2
<i>Totaal</i>	<i>12,6</i>	<i>6,9</i>	<i>3,2</i>	<i>8,4</i>

In Tabel 10 geven we de resultaten van logistische regressie analyses van de kans op het systematisch kiezen van een klein gezin (I-schaal 2468) binnen elke groep, naar regio van herkomst, het aantal jaren genoten onderwijs (afwijking t.o.v. het gemiddelde voor de groep) en verblijfsduur in België (deze laatste variabele werd bijgevoegd om eventuele effecten van de migratie zelf na te gaan).

De cijfers tussen vierkanthaakjes naast de variabel-namen in Tabel 10 zijn de bijkomende ("partiële") R-waarden van de betrokken variabelen. De overige cijfers per variabele zijn de 'relative risks' voor elke categorie : ze vergelijken de odds voor het kiezen van het kleinste gezin bij een bepaalde waarde van de variabele met de odds bij een referentiewaarde van dezelfde variabele. De hier gebruikte referentie-waarde is het gemiddelde effect. De waarde van 0,69 voor de Turkse regio 'West-Anatolië' in de eerste kolom (jonge vrouwen van de tweede generatie) betekent dus dat de odds voor het kiezen van het kleinste gezin met 31% verlaagd moet worden als de vrouw uit West-Anatolië komt ; de waarde van 1,04 voor 'Centraal- en Oost-Anatolië' dat de odds met 4% verhoogd moet worden als de vrouw uit Centraal- of Oost-Anatolië komt. Onderwijs en verblijfsduur zijn allebei in jaren gemeten, met

nul jaar als referentie-kategorie. De waarde van 1,03 voor onderwijs bij jonge Turkse vrouwen van de eerste generatie betekent dus dat de odds gemiddeld 3% hoger zijn voor elk bijkomend jaar onderwijs.

Tabel 10: 'Relative risks' van systematisch voorkeur voor het kleinste gezin (I-schaal 2468), naar regio van herkomst, onderwijs en verblijfsduur

	Vrouwen <30 2e generatie	Vrouwen <30 1e generatie	Vrouwen ≥35 1e generatie
<i>Turkse vrouwen</i>			
<i>Regio van herkomst</i>	[,00]	[,19]**	[,00]
West-Anatolië	,69	,37**	,70
Centraal- en Oost-Anatolië	1,04	1,14	1,14
Noord en West	,85	2,36	1,25
In België geboren	1,62	nvt	nvt
<i>Onderwijs (aantal jaren)</i>	[,25]** 1,26 **	[,00] 1,03	[,19]** 1,17 **
<i>Verblijfsduur (aantal jaren)</i>	[,00] ,95	[,10] 1,03	[,00] ,99
<i>Significantieniveau v/h model</i>	0,00	0,01	0,01
<i>Marokkaanse vrouwen</i>			
<i>Regio van herkomst (+taal)</i>	[,09]*	[,00]	[,19]**
Rif - Berbers/gemengd	,47*	(,44)	,34 **
Rif - Arabisch	,86	(,81)	1,23
Gouden driehoek + periferie	1,90	(2,80)*	2,41
In België geboren	1,31	nvt	nvt
<i>Onderwijs (aantal jaren)</i>	[,13]** 1,15 **	[,00] 1,06	[,14]** 1,09 **
<i>Verblijfsduur (aantal jaren)</i>	[,00] ,96	[,00] ,87	[,00] ,96
<i>Significantieniveau v/h model</i>	0,01	0,06	0,00

[ ] = R-waarde per variabele
 ( ) = minder dan 20 vrouwen
 * = significantieniveau : < 0,05
 ** = significantieniveau : < 0,01

Wij kunnen de resultaten in Tabel 10 als volgt samenvatten :

a) De verschillen voor regio van herkomst vertonen zeer systematische patronen, alhoewel de coëfficiënten niet overall statistisch significant zijn. Statistisch significante verschillen zijn grotendeels beperkt tot eerste-generatie immigranten. Bij de tweede generatie vinden we wel verschillen (meestal in dezelfde richting maar wat minder uitgesproken), maar ze zijn daar niet statistisch significant. Het gebrek aan statistische significante resultaten voor sommige coëfficiënten lijkt eerder toe te schrijven aan de te kleine steekproeven voor bepaalde subgroepen, dan wel aan de te kleine inter-groep verschillen.

Bij de tweede generatie van zowel Turkse als Marokkaanse vrouwen gaat, zoals verwacht, het in België geboren zijn gepaard met een hoger dan gemiddelde kans op het kiezen van een klein gezin. Afkomstig zijn uit West-Anatolië levert in alle groepen van Turkse vrouwen een relatief kleine kans op het kiezen van de kleinste gezinnen, terwijl het afkomstig zijn uit het Middellandse- of Zwarte Zeegebied meestal een relatief hoge kans oplevert op een voorkeur voor een beperkt kinderaantal. Bij de jongste vrouwen van de eerste-generatie zijn deze verschillen vrij groot, voor de andere groepen matig. Voor de Marokkaanse vrouwen zijn de verschillen bij alle drie groepen vrij groot : afkomstig zijn van de Rif en Berbers of Berbers en Arabisch spreken gaat systematisch gepaard met een opvallend kleinere kans op het kiezen van de kleinste gezinnen, terwijl de grootste kans hierop systematisch gepaard gaat met een herkomst elders dan het Rif-gebied. De kans op het kiezen van de kleinste gezinnen is in alle groepen vier à vijf keer hoger voor vrouwen afkomstig uit andere gebieden dan voor gelijkaardige Berbers of Berbers/Arabisch-sprekende vrouwen uit de Rif. Dit geldt zelfs voor de vrouwen van de tweede generatie (alhoewel de resultaten hier geen hoog statistisch significantieniveau bereiken).

b) Onderwijs verklaart relatief grote verschillen bij de oudste vrouwen (hoe langer onderwijs werd genoten, hoe groter de kans op het kiezen van een klein gezin), en zeer grote verschillen bij de jonge vrouwen van de tweede generatie. In beide gevallen zijn de coëfficiënten sterk statistisch significant. Bij jonge vrouwen van de eerste generatie echter blijkt onderwijs minder effect te hebben dan regio van herkomst.

c) Inzake kindersamenstelling speelt de verblijfsduur meestal maar een zeer beperkt rol, voornamelijk bij de Turkse vrouwen. Nergens is het statistisch significant.

Komt men tot analoge conclusies bij analyse van de voorkeuren betreffende gezinssamenstelling ?

3. DE VOORKEUR INZAKE GEZINSSAMENSTELLING

Als we de eerste voorkeur per vrouw inzake gezinssamenstelling bekijken, dan zien we dat beide nationaliteitsgroepen een sterke voorkeur voor een gemengd gezin uitbrengen : bij 90-95% van de vrouwen wordt een van de twee gemengde gezinnen verkozen boven alle andere. Daarbij zien we een duidelijk voorkeur voor zonen : twee of drie keer meer vrouwen verkiezen een licht overwicht van jongens dan een licht overwicht van dochters (Tabel 11). Deze voorkeur voor zonen is wat sterker bij de Turkse dan bij de Marokkaanse vrouwen.

Tabel 11 : Procentuele verdeling naar eerste voorkeur inzake gezinssamenstelling

Eerste voorkeur bij een gezin met 3 kinderen	Turkse vrouwen (N=754)* %	Marokkaanse vrouwen (N=727)* %
3 zonen, 0 dochters	2,8	1,8
2 zonen, 1 dochter	65,0	59,0
1 zoon, 2 dochters	26,6	34,1
0 zonen, 3 dochters	5,5	5,1

* Vrouwen met transitieve antwoorden

Opvallend bij Tabel 11 is echter het feit dat onder de 7-8% vrouwen met een homogeen gezin als eerste keuze, een uitgesproken meerderheid eerder drie dochters (geen zonen) verkiest dan drie zonen (geen dochters). Voorkeur voor zonen vinden we niet terug bij extreme overwichten, tenminste wat de eerste keuze betreft.

3.1. Globale schalen

(i) Thurstone's paarsgewijze vergelijkingen

Analyse van de volledige paarsgewijze vergelijkingen levert een meer genuanceerd beeld op. Tabel 12 geeft de basisgegevens in meer detail weer, de schaalwaarden worden ook in Figuur 3 weergegeven.

Tabel 12 : P- en Z-matrix inzake geslachtsvoorkeur bij een gezin van drie kinderen

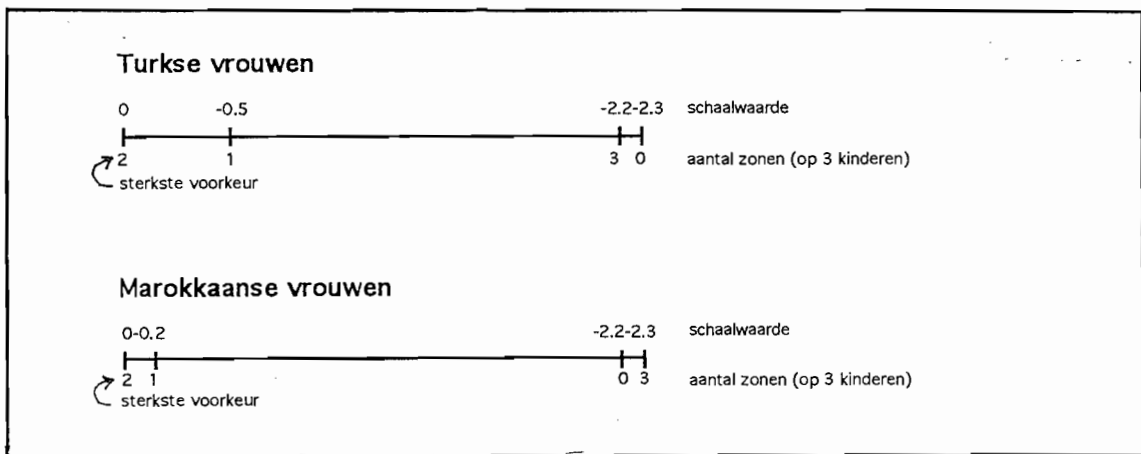
Aantal zonen (i,j)	Turkse vrouwen (N=793)				Marokkaanse vrouwen (N=755)			
	i = 3	i = 2	i = 1	i = 0	i = 3	i = 2	i = 1	i = 0
<i>a) P-matrix</i>								
j = 3	-	,968	,886	,390	-	,971	,957	,420
j = 2	,032	-	,326	,085	,029	-	,383	,085
j = 1	,114	,674	-	,064	,043	,617	-	,048
j = 0	,610	,915	,936	-	,580	,915	,952	-
<i>b) Z-matrix</i>								
j = 3	-	+1,85	+1,21	- 0,28	-	+1,90	+1,72	- 0,20
j = 2	- 1,85	-	- 0,45	- 1,37	- 1,90	-	- 0,30	- 1,37
j = 1	- 1,21	+0,45	-	- 1,52	- 1,72	+0,30	-	- 1,67
j = 0	+0,28	+1,37	+1,52	-	- 0,20	+1,37	+1,17	-
Gemiddelde Z	- 0,93	+1,22	+0,76	- 1,06	- 1,14	+1,19	+1,03	- 1,08

Bij de Turkse respondenten zijn er geen grote verrassingen in vergelijking met Tabel 11. Ze prefereren een gemengd gezin met liefst twee zonen en één dochter. Het type gezin dat op de tweede plaats komt is dat met één zoon en twee dochters. Een gezin met drie kinderen dat enkel uit zoons of enkel uit dochters bestaat, wordt veel minder gewaardeerd (veel lagere schaalwaarden) dan een gemengd gezin. In tegenstelling tot de analyse van de eerste keuze alleen, zien we nu dat de voorkeur voor zonen ook merkbaar is bij de homogene gezinnen : een gezin met drie zonen wordt lichtjes meer geprefereerd dan een gezin met drie dochters.

Bij de Marokkaanse vrouwen zijn de contrasten (ook de contrasten met Tabel 11) meer opvallend. Ook de Marokkaanse vrouwen hebben een sterke voorkeur voor een gemengd gezin ; meer specifiek, prefereren ze een gezin met twee zonen en één dochter. Toch we zien nu dat het verschil in preferentie voor een gezin met een licht overwicht van zonen (2 zonen, 1 dochter) en een gezin met een licht overwicht van dochters (1 zoon en 2 dochters) bij hen vrij klein is. De voorkeur voor zonen is hier bijna verdwenen. Bovendien zien we bij de homogene gezinnen dat de preferentie voor dochters even sterk is als de preferentie voor zonen : een gezin met drie dochters krijgt zelfs een lichtjes hogere schaalwaarde dan een gezin met drie zonen. We kunnen dus besluiten dat de Marokkaanse respondenten - in tegenstelling tot de Turkse - dochters over het algemeen evenveel waarderen als zonen.

Figuur 3: Voorkeur m.b.t. gezinssamenstelling (geslachtsvoorkeur)

Thurstone-schaalwaarden

De unfolding-procedure van Coombs licht de preferenties nog op een andere manier toe

(ii) Ontvouwing van Coombs :

De verdeling van de vrouwen over de acht mogelijke rangordeningen van de vier gezinnen die consistent zijn met een continuüm gaande van een sterk overwicht aan zonen tot een sterk overwicht aan dochters wordt gegeven in Tabel 13. De rangordeningen zijn hier in dalende volgorde in termen van voorkeur voor zonen weer gegeven.

De sterke voorkeur voor een gemengd gezin, evident in Tabellen 11 en 12, wordt hier bevestigd : niet minder dan 80% van de Turkse en 87% van de Marokkaanse vrouwen zetten de beide gemengde gezinnen (2 zonen 1 dochter ; 1 zoon 2 dochters) op de eerste twee plaatsen in hun rangordening (rangordeningen 2130, 2103, 1230 en 1203).

Ook wordt de voorkeur in tweede instantie voor zonen bij deze vrouwen bevestigd. De modale rangordening, bij zowel de Turkse als de Marokkaanse vrouwen, is rangordening 2130 (voorkeur in eerste instantie voor een gemengd gezin, met zowel bij een gemengd als bij een homogeen gezin een voorkeur voor zonen) : rangordening 1203 (ook voorkeur in eerste instantie voor een gemengd gezin, maar met daarbij in tweede instantie voorkeur voor dochters) komt pas op de tweede plaats in de frekwentieverdeling. Het percentage dat in tweede instantie een systematische voorkeur voor jongens uitbrengt (rangordening 2130) is twee of 2,5 keer groter dan het percentage dat in tweede instantie een systematische voorkeur voor dochters uitbrengt (rangordening 1203) bij de Marokkaanse vrouwen, 2,5 keer groter bij de Turkse vrouwen. Opvallend is het feit dat beide percentages lager zijn bij de Turkse dan bij de Marokkaanse vrouwen.

Tabel 13 : Verdeling van vrouwen naar hun voorkeursrangordening van vier gezinnen (van telkens 3 kinderen) van verschillende samenstelling

Rangordening (I-schaal)**	Turkse vrouwen (N= 754)* (%)	Marokkaanse vrouwen (N=727)* (%)
<i>Consistent met een continuüm gaande van sterk overwicht aan zonen tot sterk overwicht aan dochters</i>		
3210	2,8	1,8
2310	8,0	1,9
2130	41,4	48,4
2103	13,9	9,2
1230	8,4	5,5
1203	15,9	24,2
1023	2,8	3,7
0123	5,0	3,7
<i>Inconsistent***</i>	1,9	1,5
Totaal	100%	100%

* Vrouwen met consistente antwoorden.

** 3210 bv. betekent :
 1e voorkeur : 3 zonen (0 dochters)
 2e voorkeur : 2 zonen (1 dochter)
 3e voorkeur : 1 zoon (2 dochters)
 4e voorkeur : 0 zonen (3 dochters)

*** Rangordeningen inconsistent met een continuüm gaande van (sterk) overwicht aan zonen tot (sterk) overwicht aan dochters, continuüm waarop alle overige vrouwen kunnen worden gesitueerd
 Vb : De rangordening 3201 wordt hier als inconsistent beschouwd Als een vrouw zonen boven dochters verkiest (3 zonen is hier geprefereerd boven 2, boven 1 en boven 0 zonen; 2 is geprefereerd boven 1 en 0), dan ligt haar ideaalpunt eerder links op zo een continuüm, bij een sterk overwicht aan zonen : ze moet dus ook 1 zoon boven 0 zonen verkiezen.

De helft van dit verschil wordt opgenomen door de rangordeningen 2103 en 1230. Deze beide rangordeningen zijn bijzonder interessant omdat de voorkeur (in tweede instantie) voor zonen of voor dochters hier niet systematisch is : de eerste rangordening (2103) suggereert een voorkeur voor een overwicht aan zonen bij een gemengd gezin maar een voorkeur aan dochters bij een homogeen gezin (tenminste toch één dochter gewenst), de tweede (rangordening 1230) suggereert een voorkeur voor een overwicht aan dochters bij een gemengd gezin maar een voorkeur voor zonen bij een homogeen gezin (tenminste toch één zoon gewenst). Het percentage vrouwen die hierbij geen systematische voorkeur voor zonen of dochters uitbrengen is hoger voor de Turkse dan voor de Marokkaanse vrouwen (22% tegenover 15%). Wij stellen ook vast dat er in beide nationaliteitsgroepen meer vrouwen met rangordening 2103 zijn dan met 1230 : op het eerste zicht lijkt het misschien onverwacht dat er hier minder vrouwen zijn die een gezin met geen enkele zoon op de laatste plaats zetten dan dat er vrouwen zijn die een gezin met geen enkele dochter op de laatste plaats zetten, maar de verhouding hier is grotendeels bepaald door de volgorde van de eerste twee keuzes. Net zoals er twee keer zoveel Marokkaanse vrouwen zijn met rangordening 2130 (gemengd gezin, met daarbij systematisch voorkeur voor zonen) als 1203 (gemengd gezin, met daarbij systematische voorkeur voor dochters) zo ook vinden we twee keer zoveel Marokkaanse vrouwen met rangordening 2103 (gemengd gezin met geen systematische voorkeur voor zonen) als met rangordening 1230. Met dezelfde redenering zou men kunnen verwachten dat er bij de Turkse vrouwen 2,5 keer meer vrouwen zouden zijn met rangordening 2103 dan met rangordening 1230. Wij vinden er echter maar 1,5 keer zoveel. Deze Turkse vrouwen zijn minder geneigd om een gezin met geen enkele zoon als allerlaatste in hun rangordening te plaatsten. De meerderheid onder hun wil tenminste 1 zoon (net zoals reeds vertoond werd voor alle Turkse vrouwen in Figuur 3).

De voorkeur voor zonen is niet enkel ondergeschikt aan een voorkeur voor een gemengd gezin bij de overgrote meerderheid van de vrouwen. Zelfs bij de vrouwen met geen of geen systematische voorkeur voor een gemengd gezin (rangordeningen 3210 en 2310 bovenaan in Tabel 10, 1023 en 0123 onderaan), vinden we geen overwegende voorkeur voor zonen, op één uitzondering na. Deze laatste vinden we in het relatief hoog percentage Turkse vrouwen die een algemene voorkeur voor zonen combineren met een eerste voorkeur voor een gemengd gezin (rangordening 2310). Bij beide nationaliteitsgroepen hebben minder dan 3% van de vrouwen een doorslaggevende voorkeur voor zonen (rangordening 3210), terwijl evenveel (zelfs lichtjes meer) een doorslaggevende voorkeur voor dochters uitbrengen (0123).

Dit alles kunnen we als volgt samenvatten :

- a) De rangordeningen van de gezinnen naar samenstelling kan als een ordinale variabele worden beschouwd, gaande van een voorkeur voor een sterk overwicht aan zonen (rangordening 3210) tot een sterk overwicht aan dochters (rangordening 0123). Zo bekeken, ziet men duidelijk aan de hand van de cumulatieve frekwentieverdeling, dat er eerder een voorkeur voor zonen dan voor dochters is, maar dat deze voorkeur inderdaad minder uitgesproken is voor de Marokkaanse dan voor de Turkse vrouwen.
- b) Een meer gedetailleerde analyse van de frekwentieverdelingen toont echter aan dat deze voorkeur voor zonen relatief zwak is voor meer dan vier op vijf vrouwen : men kiest eerst voor een gemengd gezin, en pas in tweede instantie voor een overwicht aan zonen. De voorkeur voor zonen is wat sterker bij de Turkse dan bij de Marokkaanse vrouwen.
- c) De voorkeur voor zonen lijkt zwakker dan in de landen van herkomst. Bijvoorbeeld bij vrouwen in Turkije die al één zoon en één dochter hebben, willen zes keer meer vrouwen een bijkomende zoon dan een bijkomende dochter (Unalan, 1989, p.67 tabel II.5.8). In onze enquête zijn er maar twee keer zoveel Turkse vrouwen die een gezin met twee zonen en één dochter boven een gezin met één zoon en twee dochters verkiezen.
- d) De Marokkaanse vrouwen zijn meer eensgezind dan de Turkse vrouwen : in het algemeen vertonen ze een grotere concentratie bij een beperkte aantal rangordeningen (sterke voorkeur voor een gemengd gezin). Bovendien is hun voorkeur voor zonen (of voor dochters) in het

algemeen meer systematisch. De Turkse vrouwen zijn duidelijk meer heterogeen. 19% vallen in de vier meest extreme rangordeningen (tegenover 11% van de Marokkaanse vrouwen) : ook binnen de centrale vier rangordeningen zijn ze meer verspreid. Opvallend is het feit dat niettegenstaande de meerderheid een min of meer uitgesproken voorkeur voor zonen uitbrengt, er toch 5% zijn met een doorslaggevende voorkeur voor dochters.

3.2. Verschillen naar leeftijd en verblijfsduur

(i) Thurstone's paarsgewijze vergelijkingen

De voorkeur voor gemengde gezinnen vinden we in alle subgroepen terug (Figuur 4). De voorkeursrangordening van de oudste vrouwen en die van de jonge vrouwen van de eerste generatie zijn bijna identiek : ze vertonen dezelfde volgorde alsook bijna identieke schaalwaarden voor de drie meest geprefereerde gezinnen. Het enige verschil tussen de oudste vrouwen en de jonge vrouwen van de eerste generatie is dat deze laatste een gezin bestaande uit drie dochters minder aantrekkelijk vinden dan een gezin met drie zonen, terwijl dit voor de oudste vrouwen niet het geval is.

Bij de in België grootgebrachte jonge vrouwen is het patroon duidelijk anders, er is namelijk een minder uitgesproken voorkeur voor zonen. We stellen dit vast doordat er weinig verschil is tussen de schaalwaarden van twee zonen plus één dochter en van één zoon plus twee dochters en doordat een gezin met drie dochters hier zelfs verkozen wordt boven een gezin met drie zonen.

Bij de Marokkaanse respondenten vinden we dezelfde patronen van algemene differentiëlen terug, maar hier wordt alles opgeschoven in de richting van een minder sterke voorkeur voor zonen : er is namelijk weinig verschil tussen de schaalwaarden van twee zonen plus één dochter en van één zoon plus twee dochters. We stellen zelfs vast dat de eerste voorkeur van de in België grootgebrachte vrouwen uitgaat naar een gezin met één zoon en twee dochters, in plaats van naar een gezin bestaande uit twee zonen en één dochter. Bovendien kunnen we opmerken dat de voorkeur voor een gemengd gezin meer uitgesproken is. We vinden namelijk niet enkel bij de in België groot gebrachte jonge vrouwen, maar ook bij de oudste vrouwen en de jonge vrouwen van de eerste generatie een grote afstand tussen de schaalwaarden voor de gemengde gezinnen enerzijds en de schaalwaarden voor de extreme gezinnen anderzijds.

Wanneer we de Marokkaanse jonge vrouwen van de eerste generatie vergelijken met die van Turkije, merken we het volgende op : de Marokkaanse jonge vrouwen van de eerste generatie keuren een gezin met drie zonen even sterk af als een gezin met drie dochters, terwijl de Turkse jonge vrouwen van de eerste generatie drie zonen minder sterk afkeuren dan drie dochters.

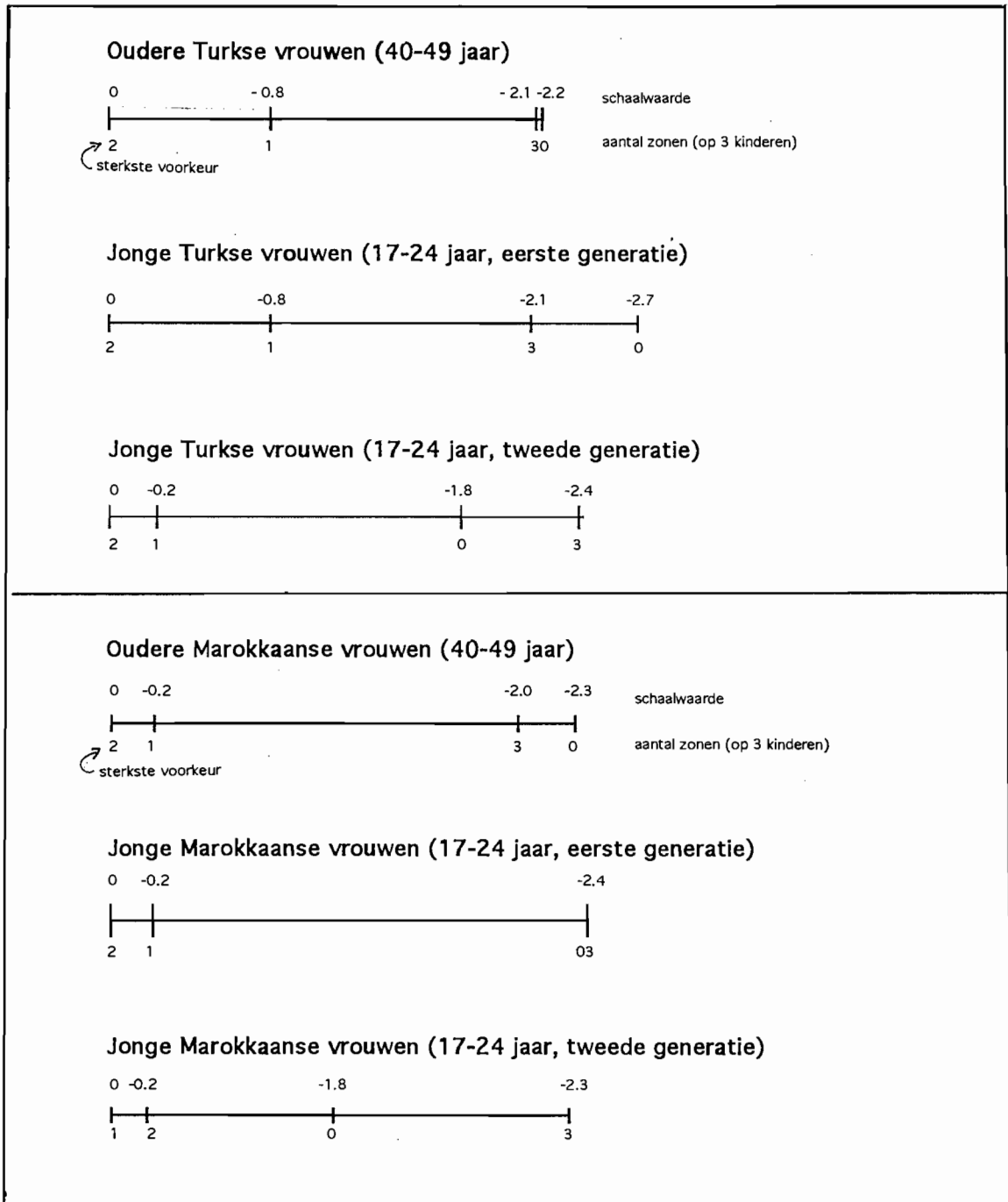
(ii) Ontvouwing van Coombs

De verdeling van vrouwen over de I-schalen naar leeftijd en verblijfsduur wordt weergegeven in Tabel 14.

Wat de Marokkaanse vrouwen betreft stellen wij vrij systematische verschillen vast. Hier nemen de eerste-generatie jonge vrouwen een positie in tussen tussen de oudere vrouwen, ook van de eerste generatie (die een meer traditioneel patroon met voorkeur voor zonen uiten) en de jonge vrouwen van de tweede generatie (bij wie er geen voorkeur voor zonen te bespeuren is).⁵ Deze laatste vertonen inderdaad een systematische, alhoewel lichte, voorkeur voor dochters.

Figuur 4: Voorkeur m.b.t. gezinssamenstelling (geslachtsvoorkeur), naar geboorte- en immigratiegeneratie

Thurstone-schaalwaarden

Tabel 14 : Verdeling van vrouwen naar hun voorkeursrangordening van vier gezinnen
(van telkens 3 kinderen) van verschillende samenstelling

Rangordening (I-schaal)**	Turkse vrouwen			Marokkaanse vrouwen		
	<25 jaar, 2e generatie (N=145)*	<25 jaar, 1e generatie (N = 92)*	40+ jaar, 1e generatie (N = 108)*	<25 jaar, 2e generatie (N = 187)*	<25 jaar, 1e generatie (N = 47)*	40+ jaar, 1e generatie (N = 122)*
<i>Consistent met een continuüm gaande van sterk overwicht aan zonen tot sterk overwicht aan dochters</i>						
3210**	1,4	4,4	1,8	3,2	2,1	1,6
2310	6,2	8,7	11,1	1,6	2,1	4,1
2130	26,2	48,9	46,3	30,5	40,4	54,1
2103	17,2	17,4	12,0	7,5	21,3	6,6
1230	8,3	7,6	7,4	7,0	6,4	7,4
1203	24,1	4,4	3,7	33,7	19,2	16,4
1023	6,2	3,3	2,8	5,9	4,3	4,9
0123	9,0	1,1	11,1	8,6	4,3	1,6
<i>Inconsistent***</i>	1,4	4,4	3,7	2,1	0,0	3,3
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

* Zie nota's bij Table 13

** " " " " "

*** " " " " "

Bij de Turkse vrouwen echter nemen de jonge vrouwen van de eerste-generatie geen intermediaire positie in. Hun voorkeur voor zonen is in het algemeen even sterk als die van de oudere vrouwen. Wat de meest extreme rangordeningen betreft, is het nog sterker : 4% hebben een doorslaggevende voorkeur voor zonen (tegenover 2% bij de oudere vrouwen en 1% bij hun leeftijdsgenoten van de tweede generatie) en slechts 1% heeft een doorslaggevende voorkeur voor dochters (in vergelijking met 9% voor hun leeftijdsgenoten van de tweede generatie en 11% voor de oudere vrouwen). Vijf keer meer jonge immigrante bruiden verkiezen een gezin met twee zonen en één dochter voor een gezin met één zoon en twee dochters dan omgekeerd. Voor gans Turkije aan het einde van de jaren tachtig vond men bij vrouwen die al één zoon en één dochter had, zes keer meer die een bijkomende zoon dan een bijkomende dochter wou, m.a.w. bijna dezelfde verhouding. Als men rekening houdt met het feit dat voornamelijk wat oudere vrouwen tot dit laatste cijfer hebben bijgedragen, dan komt men tot de conclusie dat de jonge eerste-generatie vrouwen in België, wat de geslachtsvoorkeur voor de kinderen betreft, waarschijnlijk even traditioneel zijn als hun leeftijdsgenoten in Turkije. Werd al aangetoond (Lesthaeghe en Surkyn, 1994) dat de immigrante bruiden in meerdere opzichten opvallend meer traditioneel zijn dan hun leeftijdsgenoten van de tweede generatie. Hier zien we dat ze ook inzake geslachtsvoorkeur meer traditioneel zijn dan de oudere vrouwen. Dit gaat gepaard met hun vrij traditionele opvattingen m.b.t. intergenerationale relaties en geslachts-rollen, zoals we in de volgende alinea's zullen bespreken.

Bij de oudere vrouwen in onze enquête verkiezen drie keer zo veel vrouwen twee zonen voor één zoon dan omgekeerd : deze vrouwen lijken dus een minder sterke voorkeur voor zonen te hebben dan hun leeftijdsgenoten in Turkije zelf. Bij de jonge vrouwen van de tweede generatie verkiezen bijna evenveel twee zonen voor één zoon als omgekeerd: deze groep vertoont bijna geen voorkeur voor zonen. De verblijfsduur lijkt dus een belangrijke rol te spelen, maar het mechanisme is nog niet duidelijk. In de loop van het veldwerk hebben we wel opmerkingen opgevangen i.v.m. gepercipiëerde moeilijkheden bij het grootbrengen van Turkse jongens in België, maar deze hebben we nog niet verder kunnen nagaan.

3.3. Verdere analyses

Net zoals bij het gewenst aantal kinderen, kunnen wij ook hier logistische regressie gebruiken om de bijkomende impact van andere factoren binnen elke immigratiegroep na te gaan.

Tabel 15 geeft de resultaten weer m.b.t. de kans dat een vrouw een uitgesproken voorkeur voor zonen uitbrengt. Meer specifiek geeft het de kans weer dat haar persoonlijke rangordening van de gezinnen met een van de eerste drie rangordeningen in Tabel 14 overeenkomt. Het betreft hier de I-schalen 3210, 2310 en 2130. Deze drie schalen identificeren de vrouwen die een overwicht aan zonen verkiezen bij de beide moeilijkste vragen bij de paarsgewijze vergelijkingen. De vrouwen met een van deze rangordeningen verkiezen zowel drie zonen (en geen dochters) boven geen zonen (en drie dochters) als twee zonen (en één dochter) boven één zoon (en twee dochters).

Tabel 15 : 'Relative risks' inzake voorkeur voor zonen (bij een gezin van 3 kinderen, eerder 3 zonen dan 3 dochters alsook eerder 2 zonen dan 2 dochters), naar regio van herkomst, onderwijs en verblijfsduur.

	Vrouwen <30 2e generatie	Vrouwen <30 1e generatie	Vrouwen 35+ 1e generatie
<i>Turkse vrouwen</i>			
<i>Regio van herkomst</i>	[,00]	[,11]*	[,00]
West-Anatolia	,90	1,42	,99
Noord en West	1,12	,49 *	,67
Centraal- en Oost-Anatolia	1,13	1,42	1,52
In België geboren	,88	nvt	nvt
<i>Onderwijs (aantal jaren)</i>	[,10]** 1,12 **	[,00] ,93	[,11]* ,90*
<i>Verblijfsduur (aantal jaren)</i>	[,00] ,95	[,00] 1,05	[,00] ,99
<i>Significantie v/h model</i>	0,16	0,06	0,17
<i>Marokkaanse vrouwen</i>			
<i>Regio van herkomst (+taal)</i>	[,00]	[,21]*	[,00]
Rif - Berbers/gemengd	1,72*	(7,40)**	1,39
Rif - Arabisch	,92	(,42)	,81
Gouden driehoek + periferie	,78	(,32)*	,88
In België geboren	,81	nvt	nvt
<i>Onderwijs (aantal jaren)</i>	[,03]* ,93 *	[,21]* ,84	[,11]* ,92 *
<i>Verblijfsduur (aantal jaren)</i>	[,00] 1,01	[,00] 1,25	[,10]* ,94 *
<i>Significantie v/h model</i>	0,16	0,00	0,01

[ ] = bijkomende R-waarde per variabele

( ) = minder dan 20 vrouwen

* = significantieniveau : <0,05

** = significantieniveau : <0,01

Opvallend is het feit dat de 'risks' hier door de band genomen minder van elkaar verschillen dan het geval was bij het gewenst aantal kinderen. Bovendien halen ze meestal een lager niveau van statistische significantie.

Wel vinden we de effecten terug van het genoten onderwijs. Voor alle groepen (behalve Turkse vrouwen van de tweede generatie) gaat een hoger onderwijsniveau samen met duidelijk minder 'traditionele' waarden inzake gezinssamenstelling en geslachtsvoorkeur (een minder uitgesproken voorkeur voor zonen).

Ook wat regio van herkomst betreft, vinden we - zoals verwacht - minder traditionele waarden (minder voorkeur voor zonen) bij vrouwen die in België geboren zijn. Voor vrouwen geboren in Turkije zijn de regionale verschillen minder systematisch dan het geval was bij gewenst aantal kinderen. Geboren zijn in Centraal- of Oost-Anatolië gaat in alle drie groepen samen met een hoger dan gemiddelde voorkeur voor zonen, maar de overige twee regio's tonen geen systematisch patroon. Voor de Marokkaanse vrouwen gaat een Berbers of een gemengde Berbers-Arabische herkomst systematisch samen met een voorkeur voor zonen die hoger is dan het gemiddelde. De andere regio's gaan systematisch samen met een lager dan gemiddelde voorkeur voor zonen. In het algemeen lijkt de regio van herkomst binnen Turkije of Marokko nog altijd belangrijk te zijn (en weer belangrijker in Marokko dan in Turkije), maar het lijkt een minder systematische invloed op geslachtsvoorkeur dan op gewenst aantal kinderen uit te oefenen (behalve bij de jongste leden van de eerste generatie, die niet lang in België wonen).

'Last but not least' een opmerking i.v.m. de verblijfsduur in België. Wij hebben al in de basis analyse verwezen naar het feit dat een aantal vrouwen van de tweede generatie alsook een aantal van de oudere (Turkse) vrouwen van de eerste generatie een voorkeur voor dochters uitbrengen. Binnen de groep van oudere vrouwen vinden we over het algemeen het patroon terug dat een langere verblijfsduur in België vaak verbonden is met een kleinere voorkeur voor zonen. Beide resultaten suggereren dat ervaring met de Belgische situatie een rol speelt bij de geslachtsvoorkeur, daar waar verblijfsduur niet zo relevant is bij het bepalen van het gewenst aantal kinderen. In Tabel 15 ziet men de eerste significante coëfficiënt voor verblijfsduur bij de oudere Marokkaanse vrouwen. Voor de oudere Turkse vrouwen in Tabel 15 is de coëfficiënt voor verblijfsduur bijna één, maar indien we met het kiezen voor zonen bij één van de twee vragen (eerder dan bij alle beide vragen) als afhankelijke variabele hadden gewerkt, dan hadden we ook bij de Turkse vrouwen een lage en significante coëfficiënt teruggevonden.

4. HET VERBAND TUSSEN KINDERWENS, GESLACHTSVOORKEUR EN ANDERE WAARDEN

2.1. Gebruikte waardenvariabelen

Vragen m.b.t. een relatief groot aantal andere waarden waren ook in de enquêtes opgenomen. Zes van deze indicatoren, die allen betrekking hebben op waarden die in een moderniseringsproces ter discussie worden gesteld, zullen we hier bespreken.

- (i) Gepercipieerde voordelen (utiliteit) van het krijgen van kinderen : nadruk op economische/materiële (eerder traditionele) voordelen tegenover nadruk op psychologische/niet-materiële (eerder moderne) voordelen.
- (ii) Opvoedingswaarden : aandacht voor conformisme bij kinderen (eerder traditionele waarden) tegenover aandacht voor het autonoom leren optreden.
- (iii) Geslachtsrollen binnenshuis : al dan niet akkoord zijn met gescheiden rollen voor man en vrouw, met een dominante mannelijke rol.

- (iv) Gepercipieerde maatschappelijke rol van vrouwen
- (v) Intensiteit van persoonlijk religieuze beleving.
- (vi) Belang dat wordt gehecht aan het dragen van een hoofddoek.

De preciese definities van de hier gebruikte variabelen worden in Tabel 16 samengevat.

De eerste twee variabelen hebben betrekking op de relatie tussen de generaties. De eerste benadrukt voornamelijk wat de vrouw persoonlijk van kinderen verwacht, de tweede combineert wat ze, gegeven haar visie op de maatschappij, van kinderen verwacht met wat ze het best voor hen acht. De derde en de vierde gaan duidelijk over de rol van de vrouw. De vierde variabele is echter meer toegespitst op de rol en de 'waarde' van een vrouw in de maatschappij in het algemeen, terwijl de derde variabele uitsluitend de meer specifieke en persoonlijke relatie tussen man en vrouw binnenshuis betreft. De laatste twee variabelen gaan alle beide over secularisering. De voorlaatste heeft betrekking op enkel de persoonlijke religieuze beleving, maar de laatste betreft een zichtbare manifestatie van de islam die naast zijn religieuze betekenis ook een teken is van het aanvaarden van externe autoriteiten in het algemeen en van gescheiden sex-rollen en de speciale positie van de vrouw in het bijzonder. Het is inderdaad sterk gecorreleerd met de derde en de vierde variabele, voornamelijk de variabele m.b.t. de geslachtsrollen binnenshuis.

2.2. Gewenst gezinsgrootte en -samenstelling

Kinderwens wordt hier niet op een ander niveau dan de andere waarden geplaatst in termen van eventuele causaliteit. Enkel zijn associatie met de andere waarden wordt gepresenteerd, gebruik makend van symmetrische associatiematen. Tabellen 17 en 18 geeft de associatie tussen de individuele I-schaalwaarden voor gezinsgrootte (gerangschikt van groot naar klein) en geslachtsvoorkeur enerzijds (gerangschikt van een sterke voorkeur voor zonen naar een sterke voorkeur voor dochters) en de variabelen m.b.t. de andere waardenpatronen anderzijds : hiervoor hebben wij gamma als associatiemaat gebruikt.

Wat het gewenst aantal kinderen betreft (Tabel 17), zien we in het laatste kolom (alle drie groepen samen genomen) bijna overal de verwachte positieve associatie : meer "moderne" voorkeuren inzake gezinsgrootte gaan samen met meer "moderne" waardenpatronen in het algemeen. Opvallend is het feit dat de gepercipieerde voordelen (utiliteit) van kinderen - de variabele dat men *a priori* als het dichtst bij het gewenst kinderaantal zou kunnen beschouwen - alhoewel interessant kwa gamma-waarde, niet de allersterkste associatie met kinderwens vertoont. Dit vloeit misschien voort uit het feit dat één van de niet-materialistische utiliteiten van kinderen (het versterken van de relatie tussen de echtgenoten) niet noodzakelijk een 'moderne' waarde is. Traditioneel zou een vrouw status binnen de familie van haar man verwerven door het krijgen van kinderen. In meer traditionele milieus verhoogt het krijgen van kinderen de stabiliteit van een huwelijk.

Voor beide nationaliteiten vinden we de sterkste associatie met de variabele m.b.t. de geslachtsrollen binnen de familie (gamma = 0,48 bij de Marokkaanse en 0,44 bij de Turkse vrouwen). Bij de Marokkaanse vrouwen is de associatie met alle overige waardenpatronen wat lager, maar overal bijna even sterk. Bij de Turkse vrouwen vertonen echter enkel de gepercipieerde voordelen van kinderen en de religiositeit relatief sterke associaties.

Controlerend voor leeftijd en immigratiegeneratie - binnen onze drie groepen - zijn de patronen minder opvallend. De relatie met de gepercipieerde voordelen (utiliteit) van kinderen is aanzienlijk verzwakt : de globale associatie vindt zijn oorsprong voornamelijk in de verschillen 'tussen' eerder dan 'binnen' onze drie groepen. Dit bevestigt het belang van de tijd en plaats van socialisatie inzake rechtstreeks met gezinsvorming verbonden waarden. De relatie met geslachtsrollen blijft sterk ook binnen elke van onze groepen. Toch dient gezegd dat deze associatie verzwakt is bij de tweede generatie.

Tabel 16 : Definitie van de gebruikte variabelen m.b.t. andere waardenpatronen

---

1. Voordelen (utiliteit) van kinderen :

- 1 = selectie van twee eerder materiële (eerder traditionele) voordelen als belangrijkste uit
  - kunnen later voor je zorgen
  - goed hulp in het huishouden
  - maken band tussen ouders sterker
  - maken je een verantwoordelijke persoon
- 0 = selectie van één materiële en een niet-materiële voordeel ;
- 1 = selectie van twee eerder niet-materiële voordelen.

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 6,6% (0) 39,2% (+1) 54,3%

Marokkaanse vrouwen (-1) 8,4% (0) 51,1% (+1) 40,6%

2. Opvoedingswaarden

- 1 = selectie van twee eerder conformistische (eerder traditionele) kwaliteiten als belangrijkste uit
  - kind gehoorzaamt aan zijn ouders
  - heeft goede manieren
  - is geïnteresseerd in het hoe en waarom
  - voor zichzelf kan denken
- 0 = selectie van één conformistisch en een niet-coformistisch kwaliteit;
- 1 = selectie van twee eerder niet-conformistische kwaliteiten.

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 53,2% (0) 36,0% (+1) 10,8%

Marokkaanse vrouwen (-1) 43,8% (0) 42,9% (+1) 13,4%

3. Geslachtsrollen binnenshuis

- 1 = akkoord of helemaal akkoord met twee of meer van volgende beweringen:
  - de vrouw moet gehoorzamen aan haar man
  - kan niet met andere mannen praten
  - dient zich terug te trekken bij vreemd bezoek
- 0 = akkoord of helemaal akkoord met één ervan
- 1 = akkoord of helemaal akkoord met geen van de drie

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 64,8% (0) 18,4% (+1) 16,7%

Marokkaanse vrouwen (-1) 28,5% (0) 24,7% (+1) 46,9%

4. Maatschappelijke rol van de vrouw

- 1 = akkoord of helemaal akkoord met één of met geen van volgende :
  - de vrouw heeft een taak op religieus en politiek vlak
  - ze heeft echt op werk buitenshuis
  - man en vrouw beslissen samen
- 0 = akkoord of helemaal akkoord met twee ervan
- 1 = akkoord of helemaal akkoord met alle drie

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 7,9% (0) 20,1% (+1) 72,1%

Marokkaanse vrouwen (-1) 13,6% (0) 15,7% (+1) 70,7%

5. Religieuze beleving

- 1 = eerder akkoord, akkoord of helemaal akkoord met all vier van volgende :
  - religie geeft haar troost bij ongeluk
  - heeft een invloed in haar dagelijks leven
  - beschermt haar tegen kwaad
  - dient als meditatie
- 0 = eerder akkoord, akkoord of helemaal akkoord met drie ervan
- 1 = eerder akkoord, akkoord of helemaal akkoord met twee of minder

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 18,0% (0) 13,9% (+1) 68,1%

Marokkaanse vrouwen (-1) 42,1% (0) 19,0% (+1) 38,8%

6. Belang van hoofddoek

- 1 = akkoord of helemaal akkoord met volgende :
  - de vrouw moet een hoofddoek dragen buitenshuis
- 0 = eerder neutraal
- 1 = niet akkoord of helemaal niet akkoord

Procentuele verdeling : Turkse vrouwen (-1) 36,2% (0) 8,8% (+1) 55,0%

Marokkaanse vrouwen (-1) 52,8% (0) 16,6% (+1) 30,5%

Tabel 17 : Associatie (gamma-waarde) tussen de voorkeur inzake gezinsgrootte en andere waarden

Andere waarden	Vrouwen <30 2e generatie	Vrouwen <30 1e generatie	Vrouwen 35+ 1e generatie	Alle vrouwen alle generaties
<i>Turkse vrouwen :</i>				
Voordelen van kinderen	,14	,31	,06	,27
Opvoedingswaarden	,31	,00	,10	,18
Geslachtsrollen binnenshuis	,23	,55	,52	,44
Sociale rol van de vrouw	-,02	,09	,15	,08
Belang van hoofddoek	-,13	-,40	-,21	,22
Religieuze beleving	,31	-,08	,21	,25
<i>Marokkaanse vrouwen :</i>				
Voordelen van kinderen	-,10	-,01	,20	,24
Opvoedingswaarden	,01	,05	,23	,29
Geslachtsrollen binnenshuis	,20	,55	,45	,48
Sociale rol van de vrouw	,34	,23	,19	,26
Belang van hoofddoek	,24	-,48	,20	,33
Religieuze beleving	,05	-,25	,25	,27

Tabel 18 geeft de analoge gamma-waarden voor de associatie tussen geslachtsvoorkeur en de andere variabelen weer.

De associaties zijn hier veel minder regelmatig en meestal zwakker. Ook zijn de associaties binnen de drie groepen in het algemeen even groot als de globale associaties. Tijd en plaats van socialisatie zijn niet zo systematisch doorslaggevend. Bij de jonge vrouwen van de eerste generatie (beide nationaliteiten) is er toch een duidelijk relatie tussen geslachtsvoorkeur enerzijds en de opvoedingswaarden, de gepercipieerde sociale rol van de vrouw en de man-vrouw relaties binnenshuis anderzijds. Bij de Turkse vrouwen vinden we dit ook terug bij de oudste vrouwen.

Tabel 18 : Associatie (gamma-waarde) tussen voorkeuren inzake gezinssamenstelling en andere waarden

Andere waarden	Vrouwen <30 2e generatie	Vrouwen <30 1e generatie	Vrouwen 35+ 1e generatie	Alle vrouwen alle generaties
<i>Turkse vrouwen :</i>				
Voordelen van kinderen	-,06	,20	,00	,11
Opvoedingswaarden	,09	,24	,34	,19
Geslachtsrollen binnenshuis	,14	,30	,32	,23
Sociale rol van de vrouw	,10	,28	,25	,16
Belang van hoofddoek	,01	-,16	-,04	-,08
Religieuze beleving	,10	,03	,10	,15
<i>Marokkaanse vrouwen :</i>				
Voordelen van kinderen	-,06	,07	,04	,02
Opvoedingswaarden	-,03	,25	-,10	,06
Geslachtsrollen binnenshuis	,14	,34	,15	,22
Sociale rol van de vrouw	,16	,34	,12	,17
Belang van hoofddoek	-,07	,81	,56	,29
Religieuze beleving	-,05	-,17	-,16	-,05

Opvallend is het feit dat de associaties uniform zwak zijn bij de jonge vrouwen van de tweede generatie alsook soms bij de oudere vrouwen : een langer verblijf in België lijkt de algemene patronen te doen afzwakken. Andere factoren zoals individuele ervaring kunnen dan spelen. Wij vermoeden dat ervaring met opgroeiende zonen of broers in België hier een belangrijke rol kan spelen, maar beschikken over geen rechtsstreekse gegevens om deze hypothese te toetsen. Wel kunnen we opmerken dat de associatie tussen nadruk op conformisme enerzijds en voorkeur voor zonen anderzijds minder sterk is (of zelfs negatief eerder dan positieve wordt) als het over de opvoeding van jongens gaat dan als het over de opvoeding van meisjes gaat.

5. TER AFRONDING

We kunnen besluiten dat het krijgen van kinderen nog steeds belangrijk is voor vele vrouwen van zeer verschillende achtergronden. Het aantal geprefereerde kinderen is echter al gedaald en ook de geslachtsvoorkeur voor zonen is verminderd in vergelijking met de landen van herkomst.

Het gewenst aantal kinderen ligt nog lager bij de Turkse dan bij de Marokkaanse respondenten. Ook werd er meer eensgezindheid inzake kinderaantal vastgesteld bij de Turkse dan bij de Marokkaanse groep. Dit is enigszins toe te schrijven aan het feit dat een relatief grote groep Marokkaanse vrouwen een eerder 'traditionele' of een intermediaire voorkeur vertonen, terwijl bijna alle Turkse vrouwen een 'moderne' voorkeur hebben. Ook stellen we een algemene trend vast in functie van de leeftijd van de respondenten : de jonge vrouwen willen duidelijk een kleiner gezin dan hun oudere geslachtsgenoten. Het verschil in geprefereerde gezinsgrootte dat te wijten is aan het leeftijdsverschil is meer opvallend bij de Marokkaanse dan bij de Turkse respondenten en verklaart de grotere heterogeniteit inzake kinderwens bij de Marokkaanse vrouwen. Deze patronen lopen parallel met de verschuivingen waargenomen in de herkomstlanden. In Turkije zelf is de vruchtbaarheidsdaling al lang aan de gang : het gewenst aantal kinderen is matig bij oudere vrouwen en beperkt bij jongere kinderen. In Marokko is deze verschuiving meer recent begonnen, maar het verloopt daar sneller.

Wat de geslachtsvoorkeur betreft, stellen we bij beide gemeenschappen een sterke preferentie voor een gemengd gezin vast ; liefst met twee zonen en één dochter. Wanneer de Turkse met de Marokkaanse respondenten vergeleken worden, blijkt dat bij deze laatste groep de voorkeur voor zonen bijna verdwenen is. Bovendien lijkt de voorkeur voor zonen wat zwakker te zijn dan in de landen van herkomst, wat pleit voor de situationele verklaring van Nauck die zegt dat de confrontatie met nieuwe omstandigheden de oorzaak is van de verandering van normen en waarden ten aanzien van de vruchtbaarheid. Dit blijkt ook uit het feit dat de geslachtsvoorkeur meer naar verblijfsduur in België en minder naar leeftijd verschilt : de respondenten van de tweede generatie hebben duidelijk een minder sterke voorkeur voor zonen dan hun leeftijdsgenoten van de eerste generatie.

In het algemeen kunnen we stellen dat de Marokkaanse vrouwen in België wat "moderner" zijn inzake geslachtsvoorkeur dan de Turkse respondenten, doch het omgekeerd geldt voor de voorkeuren inzake gezinsgrootte. Voornamelijk de geboorte- en immigratiegeneratie (m.a.w. de tijd en de plaats van socialisatie) bepalen de waarden inzake kinderwens, met onderwijs als een belangrijk bijkomende factor daarbij. Migratie zelf (gemeten door de duur van verblijf in België) speelt bijna geen rol m.b.t. het gewenst aantal kinderen, maar wel een (beperkte) rol bij de geslachtvoorkeur.

VOETNOTEN

- 1 Voor meer informatie over de enquête, zie Lesthaeghe en Surkyn (1994).
- 2 Na weging van de gegevens bekomen we 846 Turkse en 866 Marokkaanse vrouwen. Het aantal waarnemingen verschilt lichtjes tussen sommige tabellen wegens afronding na toepassing van de wegingscoëfficiënten.
- 3 Het beperken van de P- en Z-matrix tot de 762 vrouwen met transitieve antwoorden (zoals in Tabel 4) verandert de volgorde niet: de schaalwaarden veranderen nauwelijks

N = 762	+0.42, +0.56, - 0.02 en - 0.96
N = 780	+0.40, +0.56, - 0.03 en - 0.93
- 4 Om de steekproeven groot genoeg te maken voor volgende analyses, hebben wij de leeftijdscategorieën lichtjes uitgebreid: de jongste groepen bevatten vrouwen onder de 30, de oudste groep vrouwen 35 of ouder. Om het onderscheid inzake plaats van socialisatie tussen de 1e en de 2e generatie relatief zuiver te houden, hebben we volgende definities gehanteerd:

1e generatie:	15 jaar of ouder bij immigratie
2e generatie:	in België geboren of voor leeftijd 15 geïmmigreerd
- 5 Wij hebben geen verklaring voor het hoge percentage onder rangordening 2103 voor de jonge eerste-generatie vrouwen, wat de enige grote uitzondering op hun intermediaire positie vormt. Het aantal waarneming is gering (47 vrouwen).

REFERENTIES :

AZELMAT M., M. AYAD en E. A. HOUSNI, 1993 : *Maroc : Enquête Nationale sur la Population et la Santé (ENPS-II) 1992*, Ministère de la Santé Publique (Rabat) en Macro International (Columbia, Maryland).

LESTHAEGHE R. en J. SURKYN, 1994 : "Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: gezinsvorming en waarden bij de generatiewisseling", Working Paper Series "Etnische minderheden in België", VUB, Centrum voor Sociologie en UG Vakgroep voor Demografie, nr. 1994-2. Ook verschenen in R. F. van der Erf en A.C. Liefbroer (red.), "Allochtone vrouwen : thuis in Nederland?" *Bevolking en Gezin*, 1994 boekaflevering, pp.9-51.

MOORS G., 1992 : "Generationale waardenpatronen bij Turkse migrantenvrouwen in Vlaanderen en Brussel", Working Paper Series "Etnische minderheden in België", VUB, Centrum voor Sociologie en RUG Seminarie voor Demografie, nr. 1992-1.

NAUCK B., 1987 : "Migration and reproductive behavior in Turkish migrant families : a situational explanation", in Kagitcibasi C. (red.), *Growth and Progress in Cross Cultural Psychology*, Swetts & Zietlinger (Berwyn/Lisse), 336-345.

NAUCK B., 1988 : "Migration and change in parent-child relationships. The case of Turkish migrants in Germany", *International Migration*, 26, 33-56.

RUTSTEIN, S., 1989 : "Preliminary evaluation of data quality of the 1988 Family and Health Survey", in : E.Tuncbilek et al. *1988 Turkish Population and Health Survey*, Hacettepe University Institute of Population Studies (Ankara), pp. 147-173.

SEGAERT A., 1993 : "Kinderwens bij Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel", Working Paper Series "Etnische minderheden in België", VUB, Centrum voor Sociologie en RUG Seminarie voor Demografie, nr. 1993-4.

UNALAN T., 1989 : "Fertility preferences", in : Tuncbilek et al, *1988 Turkish Population and Health Survey*. Hacettepe University Institute of Population Studies (Ankara) , 61-70.